KARYS

1963 M.
LAPKRITIS - NOVEMBER
Nr. 9

KARYS

1963
Nr. 9 (1396)

Redaktorius — Zigmas Raulinaitis
Redaktoriaus pavaduotojas — Jonas Rūtenis
Kalbinę dalį redaguoja — Kazys Kepalas

Dail. literatūros dalį redaguoja — Vincas Jonikas
Administratorius — Leonas Bileris
Leidžia — L. V. S. Ramovė New Yorko Skyrius

Atskirus skyrius redaguoja:
P. Petrušaitis — Tremties Trimitas
Balys Brazdžionis — Lietuviai Kariai Laisvajam Pasaulyje
Kunigunda Kodatienė — Šaulė Tremtyje

TURINYS

J. Juodis — Vytis skyde ..... Viršelis
Balys Auginas — Laisvės šauklys 257
K. Ališauskas — Lietuvos kariuomenės pirmieji žygiai 258
A. Budreckis — Lietuvos kariuomenės kūrimasis 263
O. Urbonas — D. Šiaurės karo frontas Lietuvoje 273
Tremties Trimitas 282
Šaulė Tremtyje 284
J. Skardis — Pasikalbėjimai su Stalinu 286
Kronika 287

ATSTOVAI: Mike Maksvytis, Chicago, Ill.; Lionginas Leknickas, Cleveland, Ohio; Morkus Šimkus, Baltimore, Md.; Vl. Rūsas, Toronto, Ont. Canada; V. Šalkūnas, Australija

PLATINTOJAI JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE:

Baltimore, Md. — M. Šimkus
Boston, Mass. — "Baltic Florists"
Brockton, Mass. — A. Mantautas
Chicago, Ill. — H. Naujoks, J. Karvelis, M. Maksvytis, "Marginiai", K. Rožanskas, J. Virpša.
Cleveland, Ohio — V. Ročiūnas
Detroit, Mich. — V. Perminas
Grand Rapids, Mich. — J. Belinis
Los Angeles, Calif. — V. Prižgintas
Philadelphia, Pa. — A. Impulevičius
Newark, N. J. — Kazys Trečiokas
Rochester, N. Y. — P. Saladžius
Waterbury, Conn. — V. Vaitkus

KANADOJE:

Hamilton, Ont. — J. Pleinys, Z. Orvidas

Toronto, Ont. — August. Kuolas, V. Rūsas, P. Misevičius

Montreal, Que. — "Parish Library"

ANGLIJOJE:

"Dainora" — 74 Priory Road, Kew, Surrey

AUSTRALIJOJE:

N. Butkūnas — 9 Cowper Street, St. Hilda, Vic.

A. Kubilius — 131 Crozier Avenue, Edwardstown, So. Australia

P. Mažylis — 1 Taroonga Court, Norlane, Vic.

M. Urbonas, 9 Sixth Ave., Woodville Gardens, So. Australia

VENEZUELOJE:

Kun. A. Perkumas, SDB — Escuelas Prof. Salesianas Avda. Miranda, Boleita, Caracas

THE WARRIOR, magazine for the veterans, of Lithuanian descent and for Lithuanians in the wide world. Published monthly except July and August by "KARYS" — 916 Willoughby Avenue, Brooklyn 21, N. Y., U. S. A. Subscription $6.00 per year. Single copy 60 cents.

SECOND CLASS POSTAGE PAID AT BROOKLYN, N. Y.

KU biblioteka
093 00523764 9

Įsteigtas Lietuvoje 1919— Nepriklausomybės kovų— metais

KARYS

Atgaivintas Jungtinėse Amerikos Valstybėse 1950 metais

PASAULIO LIETUVIŲ KARIŲ - VETERANŲ MĖNESINIS ŽURNALAS

Nr. 9 (1396) LAPKRITIS - NOVEMBER 1963

BALYS AUGINAS

LAISVĖS ŠAUKLYS

O, mielas broli, pilkas Lietuvos kary —
Kaip netikėtai mudu susitikom gatvėj!
Kadais žygiavome kartu vienam būry
Su pergalės daina, tvirtu žingsniu jaunatvės.

Ir kraujas gyslose tekėjo neramus —
Pavasario patvinusių upokšnių sriautas! —
Nedrįso priešas liesti tėviškės namus —
Mes ant savų pečių Tėvynės laikėm skliautą.

Mama man piemenėliui sakė: — Būk narsus!
Ir sekdavo tik pasakas apie karžygius —
Štai, rodos, bočių rago vėl girdžiu garsus,
Lyg jų dvasia nebūtų amžiams čia užmigus——

O, mielas broli — pilkas Lietuvos kary —
Širdies taurios, romantiškai naivios kaip vaiko—
Matau — šaltinio tyrą vandenį geri,
O piktos laumės kruvinais nagais tau šalmą
laiko — — —

Staiga plačias paskliautes uždega liepsna
Ir mėlyną dangaus aksomą purpuras aptaško —
Gauja nuo Dniepro žiočių braunas alkana,
Iš pasalų niokoja ir naikina kraštą.

Taip ramų paukštį puola vanagas plėšrus,
Bet kaulus žemėje palieka jis nelietęs —
O mus, apkaltus pančiais, varėsi varu
Vergais iš verkiančių namų į tolimas pasvietes—

Ir po dešimtmečių krūtinėje žaizda,
Smogta klastingo durklo, vis dar neužgijo —
Ir veltui klausi tu savęs — kodėl tada
Neleido iš makštų ištraukti kalavijo?!

Daug linksmo mūsų būrio sakalų tenai
Šaltam ledų kape sparnus įšalo —
Vaikystės pasakų audringi milžinai
Baltais kauleliais žydi prie Uralo — —

Kai vėl pavasarį grįžta namo gandrai
Liūdnai į degančius lizdų griuvėsius dairės,
Iš vakarų užplūdo tėviškę skėriai —
Saulėteky krauju spindėjo geležis ir varis —

Tai jie mūs protėviams ražančių ant ašmens
Kraujuoto kardo nešdami, ties Žalgiriu
suklupo — —
Dabar — neliko rugio žiedo, nei želmens: —
Laukuos tik pelenai karšti ir akmens kūpo —

K a r y !

Regiu Marijenburgo pilies rūsy Tave,
Ant Oderio krantų, ant Maino nukankintą,
Regiu kaceto dūmais plaukiantį erdve
Anapilin, rikiuojantis pas Herkų Mantą — —

Ir vėl į žygį renkas šaunūs mūs pulkai —
Žvaliai sudvejina gretas, su šautuvu pagerbia
Ir kankinius tautos, ir svetimais takais
Klajojančius — — Ir išgirstu pavojaus ragą
skardų — —

Ir aidi rago balsas — protėvių šauklys,
Ir širdyje užsidega liepsna karštos krivulės —
Tai šaukia mūsų žemė, tai jos rauda gili — —
Ir didį Laisvės mūšį mes laimėsime, bičiuli!

LIETUVOS KARIUOMENĖS PIRMIEJI ŽYGIAI IR KARIŲ NUOTAIKOS

KAZYS ALIŠAUSKAS

Mes atsimename kas dėjos
Laisvės dar kovos metu,
Už laisvos šalies idėją
Mes visi kartu, kartu. . .

(Lietuvos kariuomenės karių mėgiama daina)

Šiais metais lapkričio 23 dieną sukanka 45 metai nuo Lietuvos kariuomenės atkūrimo Vilniuje. Tą dieną išėjo pirmas įsakymas kariuomenei; štai tas istorinis dokumentas:

Apsaugos Ministerijai Įsakymas
N. 1
Lapkričio 23 d. 1918 m. Vilnius

1

Steigiu Apsaugos Tarybą iš šių asmenų: pulkininko Chaleckio, papulkininko Nastopkos ir papulkininko daktaro Nagevičiaus.

2

Pulkininką Kubilių skiriu Apsaugos Ministerijos Štabo Viršininku.

3

Pulkininką Galvidį - Bykauskį skiriu vadu pirmojo pulko, steigiamojo Alytuje. Jam įsakau tuojau pradėti priruošiamąjį darbą ir pasirinkti sau reikalingą kadrą.

Apsaugos Ministeris
Prof. A. Voldemaras

Štabo Viršininkas
Pulkininkas J. Kubilius

Faktinai kariuomenė buvo pradėta anksčiau organizuoti, bet šis įsakymas buvo pradžia sistemingo darbo kariuomenės organizacijos srityje. Lapkričio 23 d. buvo priimta laikyti kariuomenės sukaktuvių diena. Pirmą kartą ji turėjo būti minima 1919 metais, bet tuo laiku kariuomenė buvo labai užimta fronte kovose su bermontininkais. 1920 m. lapkričio mėn. pasikartojo tos pačios sąlygos, vyko kovos su lenkais, tad švęsti, bei platesnio mąsto minėjimus ruošti, nebuvo progos. Įspūdingesni kariuomenės šventės minėjimai vyko tik nuo 1921 metų.

Šiuo kartu platesnės Lietuvos kariuomenės apžvalgos neberašysiu, esu parašęs 40 m sukaktuvių proga. (Žiūr. 1958 m. lapkričio mėn. KARYS Nr. 9). Nebekartosiu ištisai kas ten buvo parašyta. Paliesiu tik keletą mažiau žinomų arba visai nežinomų būdingesnių bruožų iš Lietuvos kariuomenės gyvenimo pradžios, kovų su rusų bolševikais laikotarpio.

PRADŽIA BUVO LABAI SUNKI

Kai Tautos Taryba 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje paskelbė Lietuvą Nepriklausoma valstybe, Lietuvos krašto gyvenimo sąlygos buvo sunkios ir pati Tautos Taryba buvo suvaržyta vokiečių okupacinės valdžios. Vasario 16 d. Akto paskelbimas buvo nepaprastos drąsos veiksmas. Vokiečių okupacinė valdžia jautėsi visiška krašto šeimininkė. Ji Lietuvą galvojo prijungti prie Vokietijos, todėl apie savos kariuomenės steigimą viešai negalima buvo nei užsiminti.

1917 - 1918 m. Lietuvoje buvo daugybė plėšimų. Tautos Tarybai tai buvo žinoma, nes ji gaudavo daugybę skundų. Vokiečių žandarmerija, kurios buvo mažai ir kurioje tarnavo daugumoje seniukai, ar karo invalidai, vengė su plėšikais kovoti. Plėšikų tarpe buvo daug pabėgusių iš vokiečių nelaisvės rusų karių. Taryba sumanė įsteigti kaip galima skaitlingesnę miliciją, įtraukiant kaip galint daugiau iš Rusijos sugrįžusių lietuvių karių. Ta milicija, vėliau reikalui esant, būtų buvusi branduoliu būsimąjai Lietuvos kariuomenei. Tačiau iš šio sumanymo nieko neišėjo, vokiečiai nesutiko leisti lietuviams organizuotis ir patiems gintis nuo plėšikų. Tad plėšikai ir toliau siautė Lietuvoje, dažnai degindami žmonėms padus.

1918 m. liepos mėn. Tautos Taryba, būdama rimtai susirūpinusi kariuomenės kūrimo reikalu, slaptai nuo vokiečių sudarė Apsaugos Komisiją iš pirmininko St. Šilingo ir narių S. Banaičio, dr. Aleknos ir plk. Kubiliaus. Vėliau ši komisija buvo papildyta. Naujoji Apsaugos komisija tuojau ėmėsi darbo. Visą Lietuvą ji padalino į 10 ar 12 karinių sričių, kiekvienai jų turėjo būti paskirtas karinės srities viršininkas, kuris vietoje turėjo rūpintis karinės jėgos organizavimu. Apsaugos komisija taip pat svarstė uniformos klausimą ir kitus susijusius su krašto apsaugos organizacija reikalus. Tačiau visas tas darbas negalėjo praktiškai tuo laiku pasireikšti. Buvo stoka lėšų, veikla suvaržyta, tik vėliau kai

kurie Apsaugos komisijos sumanymai turėjo praktišką reikšmę.

Laikui bėgant sąlygos keitėsi. 1918 m. spalio mėn. vokiečiai jau buvo įsitikinę, kad karo nelaimės, tad atleido varžtus. Spalio 10 d. Tautos Taryba įsakė Apsaugos Komisijai konkrečiai pradėti kurti savo kariuomenę. Apsaugos Komisija pradėjo per laikraštį "Lietuvos Aidą" kviesti karininkus į Vilnių, kad stotų savanoriais į kuriamos kariuomenės eiles.

Lygiagrečiai su Apsaugos Komisija spalio mėn. pradžioje (oficialiai gruodžio 1 d.) Vilniuje įsikūrė Literatūros Komisija, kuriai pirmininkavo karininkas J. M. Laurinaitis. Šios komisijos darbas turėjo praktišką reikšmę. Buvo parašyta ir išleista "Pėstininkų rikiuotės komandos ir terminai". Šiuo leidiniu kariuomenė tuoj ėmėsi naudotis. Kai kurios iš šių komandų bei terminų išsilaikė iki paskutiniųjų Lietuvos kariuomenės gyvavimo dienų, kai kurios komandos ir terminai buvo pakeisti.

Spalių mėn. pabaigoje ar lapkričio pradžioje Tautos Taryba pasivadino Valstybės Taryba. Pirma šiuo vardu vadintis neleido vokiečiai, dabar jau vokiečių varžymų nebuvo paisoma.

Lapkričio 11 dieną buvo sudaryta pirmoji Lietuvos valstybės vyriausybė su prof. A. Voldemaru priešakyje, kuris drauge buvo ir krašto apsaugos ministeris. Tuo laiku krašto apsaugos ministerio valdžioje, Vilniuje buvo apie 20 lietuvių karininkų. Lapkričio 23 dieną, išleidus pirmąjį įsakymą kariuomenei, lietuvių karininkų skaičius buvo žymiai didesnis, nes kasdieną atvykdavo į Vilnių karininkai, kurių dauguma ten ir pasilikdavo. Tiksliai nustatyti karininkų bei karių skaičių nepavyko. Vilniuje, Krašto Apsaugos Ministerijos valdžioje, organizavosi gudai, kurie gruodžio mėn. pradžioje persikėlė į Gardiną. Tenka pasakyti, kad lapkričio ir gruodžio mėn. gudai kariai viršijo skaičiumi lietuvius karius, t. y. gudai turėjo daugiau savanorių negu lietuviai. Vėliau 1919 m. būklė pasikeitė, lietuvių savanorių skaičius pradėjo smarkiai augti, tuo tarpu gudų skaičius didėjo tik iš lėto.

VILNIAUS MIESTO GYNIMAS

Lapkričio mėn. pradžioje bolševikai pradėjo žygį į Lietuvą, Vilniaus miesto link. Vokiečiai traukėsi. Valstybės Tarybai ir vyriausybei tai buvo žinoma, todėl kai susidarė pirmoji Lietuvos vyriausybė, plk. Nastopka buvo paskirtas eiti rytų fronto vado pareigas. Jis dirbo, rinko žinias, ruošė projektus, bet jokios realios jėgos neturėjo. Iš atliktų veiksmų yra žinoma tik kad priešas buvo žvalgomas. Lapkričio 23 d. plk. Nastopka buvo paskirtas Krašto Apsaugos Ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininku. Vilniaus miestui ginti ir, be abejo, rytų fronto vado pareigom eiti, buvo paskirtas karininkas V. Galvydis-Bykauskas, kuris veikiai persikėlė į Alytų.

Priešas, nors ir pamažu, bet vis artėjo prie Vilniaus miesto. Gardine buvo įsikūręs gen. Falkenhayn, vokiečių X armijos ir rytų fronto vadas. Jam rūpėjo pro pietinį Lietuvos kraštą ištraukti vokiečių armiją iš Ukrainos į Rytprūsius. Lenkai per savo teritoriją vokiečių nepraleisdavo. Pas gen. Falkenhayną buvo kreiptasi ir lietuvių delegacijos. Delegacijoje iš karininkų dalyvavo karininkas B. Giedraitis. Gen. Falkenhaynas maloniai priėmė delegaciją, bet kuo nors pagelbėti atsisakė. Atvirai prisipažino, kad negali padėti dėl kariuomenėje demoralizacijos.

1918 m. gruodžio 15-16 d.d. rusų bolševikai pasiekė Lietuvos teritoriją. Savos kariuomenės turint labai maža, buvo aišku, kad Vilnių teks apleisti. Prisipažinkime, jog buvo lietuvių tarpe asmenų, kurie galvojo, kad teks net ir Lietuvą palikti. Žinoma, jie klydo.

Į GARDINĄ — AR Į KAUNĄ?

Gen. Kondratavičius, kuris lapkričio 21 ar 22 d. buvo paskirtas krašto apsaugos viceministeriu, siūlė Lietuvos kariuomenės kūrimosi centrą perkelti į Gardiną. Prieš Kalėdas, apie gruodžio 21 ar 22 d., jisai ruošėsi šiam reikalui duoti atatinkamą įsakymą. Žodžiu jis yra, maždaug, taip pasakęs: "Gardine susiorganizuosime ir paskui per Vilnių žygiuosime Maskvos link". Šalininkų keltis į Gardiną buvo ir daugiau, ne vien tik gen. Kondratavičius. Kai kurie Valstybės Tarybos ir vyriausybės nariai taipgi buvo už tai, kad keltis ne į Kauną, bet į Gardiną. Dabar yra savaime aišku, kad tai būtų buvusi klaida, nors vėliau šią klaidą ir būtų buvę galima atitaisyti, tačiau būtų sugaišta daug brangaus laiko. Perdaug Gardino šalininkų kaltinti ar smerkti negalima, nes jie turėjo ir savo argumentus. Reikia suprasti tuometines sąlygas bei susidariusią situaciją. Tuo laiku Kauno vokiečių įguloje buvo pasireiškęs stiprus spartakistų (komunistų) judėjimas, tuo tarpu Gardino įgula buvo žymiai ramesnė. Gardine buvo vokiečių X armijos štabas, todėl suprantama buvo, kad vokiečiai Gardiną stengsis kiek galint ilgiau išlaikyti. Į Gardiną jau buvo persikėlę gudai, kurie ten tęsė savo dalinių formavimą. Tai buvo teigiamos aplinkybės. Neigiamos aplinkybės buvo šios: Gardine ir jo apylinkėje lenkų gen. Ivaškevičius organizavo lenkišką diviziją: Gardino miestas yra Lietuvos pasienio krašte, iš jo buvo blogas susisiekimas bei susižinojimas su visa Lietuva.

Kai tik buvo sužinota apie sumanymą keltis į Gardiną, lietuvių karininkų tarpe kilo ne-

Taip atrodė Laisvės Alėja Kaune 1919 m.

pasitenkinimas. Vilniuje, karininkų susirinkime, gruodžio 22 ar 23 d. buvo apie tai kalbama. Ypatingai karštai reikalą keltis į Kauną gynė karininkas R. Liormanas.

Gruodžio 23-24 d. susidarė nauja vyriausybė, iš eilės antroji, pirmininkaujant M. Šleževičiui. Krašto apsaugos ministeriu buvo paskirtas karininkas M. Velykis. Gen Kondratavičius nuo gruodžio 22 dienos nebepasirodė štabe ir iš Vilniaus išvyko. Jo sumanymas persikelti į Gardiną nepavyko ir, antra, jam buvo prikišama, kad jis proteguoja rusus, kurių daug priėmė tarnybon. Gen. Kondratavičius buvo senų pažiūrų generolas, rusų nuo gudų jisai nebeskyrė. Valstybės Taryba ir vyriausybė vis tik nutarė keltis į Kauną ir apie kėlimasi į Gardiną buvo pamiršta. Gardinas tapo gudų veikimo centru.

PASITRAUKIMAS IŠ VILNIAUS

Gruodžio mėn. 30 ir 31 d. Valstybės Taryba ir vyriausybė persikėlė į Kauną. Vilniuje pasiliko švietimo ministeris M. Biržiška, Lietuvos vyriausybės generalinis įgaliotinis. Iš formuojamų lietuvių kariuomenės dalių, 1 pėst. pulkas gruodžio 17 d. persikėlė į Alytų; 2 pėst. pulkas (5 asmenys) gruodžio 29 d. persikėlė į Kauną. Vilniuje pasiliko tik Vilniaus miesto komendantūra. Paskirtas Vilniaus miesto komendantu Liudas Gira susirgo, komendanto pareigas perėmė karininkas K. Škirpa, jo padėjėju bei adjutantu buvo karininkas P. Gužas. Vilniaus miesto gynimas nejučiomis perėjo Vilniaus komendanto karininko K. Škirpos žinion.

Vilniaus komendantūra per trumpą laiką padarė didelę pažangą. Jon buvo perkelta keletas karininkų ir 1919 m. sausio 1 d. joje buvo apie 100 karių. Komendantūra turėjo du lengvus kulkosvaidžius ir nežinomą skaičių šautuvų. Sustiprinti Vilniaus miesto komendantūrą, 1 pėst. pulkas iš Alytaus atsiuntė į Vilnių karininką Gerulaitį su 23 kareiviais ir 2 puskarininkiais. Tuo tarpu bolševikai artėjo prie Vilniaus ir puolė jį maždaug 2 divizijų jėgomis.

Vilniaus komendantūra darė tai, ką galėjo. 1919 m. sausio 1 d. Gedimino pilies bokšte iškėlė tautinę vėliavą, kurią ir saugojo.

Ištirti puolančias Vilnių bolševikų jėgas ir sudaryti joms kliūčių, buvo pasiųsta žvalgyba iš 20 kareivių karininkui Jakštui vadovaujant. Tačiau, sausio 5 d. Vilniaus komendantūra pėsčiomis pasitraukė į Lentvarį, iš kur traukiniu atvyko į Kauną.

GINKLAI

Pirmuosius ginklus lietuviams teko pirktis slaptai iš vokiečių kareivių. Gaunama buvo tik maži jų kiekiai. Kai kurie savanoriai atvykdavo su nuosavais ginklais. Tai buvo karo metu vokiečių ar rusų pamesti ginklai ir gyventojų paslėpti. Kai kurie iš jų buvo menkos vertės. Savaime aišku, kad tokiu būdu kariuomenės neapginkluosi. Vokiečiai buvo prašomi mums duoti ar parduoti ginklų. Tačiau dar Vilniuje Lietuvos vyriausybei besant, jie atsisakė ginklų duoti. Vilniuje vokiečiai, tačiau, ginklų davė lenkų legionieriams, tikėdami, kad len-

kai apgins Vilnių nuo rusų bolševikų. Lietuviams jie buvo pažadėję duoti 400 šautuvų, bet ne kariuomenei, o milicijai ginkluoti. Dalis jų buvo gauta Vilniuje, kita dalis jau persikėlus vyriausybei į Kauną. Šiuos ginklus perėmė besikurianti mūsų kariuomenė. Persikėlus vyriausybei į Kauną, ginklų pirkimo pas vokiečius klausimas buvo sutvarkytas Berlyne ir iš jų buvo gaunami moderniški ginklai ir šaudmenys.

VOKIEČIAI

Vokiečių svarbiausias tikslas buvo Gardino saugumas, pro kurį ėjo vokiečių kariuomenės evakuacija iš Ukrainos. Lietuvių ir lenkų jėgos buvo per silpnos Vilniuje ir Vilniaus miesto neapgynė. Jau grėsė pavojus Kaunui ir Gardinui. Tuomet 1919 m. sausio 18 d. Maskvoje vokiečiai su sovietais pasirašė sutartį, nustatydami neutralę (demarkacinę) liniją. Lietuvoje ši demarkacijos linija ėjo pro Daugus, Stakliškes, Kaišiadoris ir toliau 10 km. į rytus nuo geležinkelio linijos Kaišiadorys, Jonava, Kėdainiai. Demarkacijos linija nebuvo smulkiai išryškinta, Tačiau šios sutarties bolševikai nesilaikė.

PERSIKĖLUS Į KAUNĄ

Lietuvos vyriausybei persikėlus į Kauną, darbo sąlygos nebuvo lengvesnės kaip Vilniuje. Slėgė tie patys rūpesčiai. Tačiau visa tauta sukruto dirbti, organizuotis ir gintis nuo priešų. Savanorių skaičius sparčiai augo. Ginklų gavimas buvo greitai sutvarkytas. Bendrai paėmus, iš tautų kovų dėl laisvės žinome, kad, kai tauta nustoja —praranda savo sostinę, gyvybės centrą, ji pakrinka, gyventojai praranda nuotaiką gintis bei kovoti ir gynyba greitai sugriūva. Taip nebuvo su Lietuva. Nežiūrint į tai, kad buvo pasitraukta iš Vilniaus, gyventojų nuotaikos ne krito, bet pakilo. Atsirado dar didesnis pasiryžimas dirbti, kovoti ir gintis.

Vilniuje įsisteigusi Kapsuko-Mickevičiaus komunistinė vyriausybė per savo agentus gaudavo žinias, kas darosi Kaune. Viename savo pranešimų Maskvai buvo maždaug taip rašoma: "Kaune ir visoje Lietuvoje vyksta nepaprasta sparta pasiruošimas kovai. Savanorių yra daug, kariuomenė organizuojama, ginkluojama ir mokoma. Savivaldybės jau suorganizuotos ir veikia. Vyriausybės įsakymai bei patvarkymai tiksliai ir griežtai vykdomi. Liaudis palaiko Lietuvos tautinę vyriausybę, jos nuotaikos griežtai antikomunistinės". Pranešimas baigiamas su pastaba, kad greitu laiku susidarys labai rimta jėga ir nebus galima pasiekti Rytprūsių sienos.

Tokių pranešimų pasekmėje sovietų vyriausybė įsakė pulti, užimti Kauną ir likviduoti Lietuvos vyriausybę. Rusų Pskovo divizija, kuri buvo užėmusi Vilnių, pasivadino "lietuviška divizija" ir vasario mėn. pradžioje pradėjo vykdyti puolimą, nepaisydama demarkacijos linijos. Kautynėse prie Kėdainių, Jiezno ir Alytaus Pskovo divizijos puolimas buvo atremtas. Kauno miesto bolševikams nepavyko užimti.

NEBUVOME TURTINGI, BET VIENINGI

Tolesnėse kovose dėl Lietuvos laisvės vadai, kareiviai ir bendrai visa lietuvių tauta parodė didelį vieningumą, darbštumą, pasiaukojimą ir nepaprastą sąžiningumą. Patieksiu keletą pavyzdžių iš kovų su rusais bolševikais laikotarpio, kurie parodys anų laikų vadų ir, bendrai, lietuvių tautos nuotaikas kovoje dėl Lietuvos laisvės.

a) 1919 m. sausio 8 d. iš Panevėžio pasitraukė Panevėžio apsaugos būrys karininko J. Variakojo vadovaujamas. Pasitraukiant buryje buvo 11 savanorių. Po penkių dienų žygio, atvykus į Kėdainius, būryje buvo jau apie 90 savanorių. Bendrai, besitraukiančios kariuomenės dalys susilpnėja, nustoja nuotaikos, kartais visai pakrinka, gi tuometiniai lietuvių daliniai, atvirkščiai — sustiprėjo, pasiryžimas kovoti dar daugiau padidėjo. Kai vasario 7 d. bolševikai puolė Kėdainius, tai panevėžiečiai narsiai kovojo ir bolševikų puolimą atrėmė. Panašių atsitikimų yra ir daugiau.

b) 1919 m. rugpiūčio mėn. mūsų kariuomenė vykdė paskutinį bolševikų puolimą, istorijoje šis puolimas yra žinomas kaipo "Zarasų operacija". I brigadai vadovavo karininkas Ladyga. Faktinasis brigados vadas gen. Liatukas tuo laiku buvo išvykęs atostogų. Kai tik sužinojo, kad prasidėjo puolimas, jis tuoj sugrįžo į frontą. Sugrįžęs į frontą rado Zarasus jau užimtus. Karininkas K. Ladyga sutiko savo viršininką gen. Liatuką su pranešimu. Painformavo apie padėtį fronte ir baigė sakydamas: "Dabar, tamsta generole, vadovaukite brigadai, aš grįšiu prie savo pareigų". Į tai gen. Liatukas atsakė: "Ne, tamsta pradėjai, tamstai gerai sekasi, gerai žinai situaciją, tad tęsk toliau iki pabaigai. Aš tamstą remsiu".

Taip ir buvo. Karininkas K. Ladyga vadovavo brigadai iki pasibaigė Zarasų operacija, o gen. Liatukas jį rėmė. Jiems už vis svarbiausia buvo bendras reikalas. Jų tarpe nebuvo pavydo.

c) Toje pat operacijoje rugpiūčio 29 d. 2 pėst. pulkas prie Sventės dvaro, netoliese Daugpilio, susidūrė su gan stipriomis bolševikų jėgomis. Kai kurios pulko kuopos buvo priverstos pasitraukti. Tuomet 2 p. p. vadas karininkas J. Laurinaitis parašė II bataliono vadui, kuris bu-

vo pulko kairiajame sparne, raštą: pulti į priešo sparną ir nurodė vietą, į kurį tašką nukreipti smūgį. Į tai bataliono vadas karininkas K. Ramanauskas atsakė: "Aš jau taip darau. Esu pasiuntęs puskarininkį Milčių ir pats esu pakelyje jūsų nurodyta kryptimi". Priešas buvo priverstas trauktis. Tai yra labai gražus vadų veiksmų darnumas, koks retai pasitaiko karo istorijoje.

d) Karininkas A. Butkūnas pasakoja, kai 1919 m. gegužės mėn. kariavome su bolševikais, jis su kuopa buvo sustojęs mažam poilsiui. Prie jo priėjo du vyrai, kaimiečiai ir tarė: "Esame šios vietos gyventojai, tarnavome rusų kariuomenėje, mokame ginklą naudoti, duokite mums šautuvus, mes patalkinsime jums išvyti bolševikus iš šio krašto". Karininkas A. Butkūnas jiems davė šautuvus. Gerai pažinodami vietos apylinkę ir žmones, jie buvo geri talkininkai. Priešas pasitraukė ir buvo persekiojamas. Savaitei laiko praėjus, šie du vyrai priėjo prie kuopos vado, grąžino šautuvus ir prašė atleidžiami. Kuopos vadas jiems padėkojo ir paleido. Tai buvo savanoriai — talkininkai. Tokių savanorių — talkininkų buvo daug. Vieni iš jų talkininkavo su ginklu rankoje, kiti teikė žinias, tretieji tiekė maistą, šaudmenis, gabeno sužeistuosius ir t.t. Sutartinai dirbo vyriausybė, vadai ,kareiviai ir visa tauta. Tad Lietuva ir tapo laisva.

KAIP DABAR TARP MŪSŲ?

Ar mes remiame vienas kitą kovoje dėl Lietuvos laisvės? Ar mūsų organizacijos ir pavieniai asmenys eina pagalbon viens kitam? Ar vienai organizacijai ar asmeniui pradėjus dirbti realų darbą Lietuvos labui talkininkaujame jiems? Ar kartais nėra tarpe asmenų ir organizacijų pavydo?

Būdami laisvi ir laisvame krašte, galime daug gero padaryti Lietuvos laisvinimo kovoje. Pasieksime greičiau ir gražesnių rezultatų, jeigu būsime vieningi. Tada ir mūsų draugai kitataučiai, matydami mūsų vieningo darbo teigiamus rezultatus, mus labiau respektuos ir daugiau mus parems mūsų pastangose dėl tautos laisvės. Tada ir mūsų tautos priešo agentams bus užkirstas kelias griaunamam darbui mūsų vieningose gretose.

LIETUVOS KARIUOMENĖS ATKŪRIMO 45 METŲ SUKAKTIES MINĖJIMAS BROOKLYNE

Lapkričio 23 d. 5 v.v. per "Lietuvos Atsiminimų Radio Valandą" bus paminėta Lietuvos karioumenė. J. Rūtenis tam tikslui parašė vaidinimą "Karys ir Laisvė", kurį išpildys aktoriaus K. Vasiliausko vadovaujama aktorių grupė.

Lapkričio 23 d. 7 v.v. Apreiškimo parapijos salėje, Brooklyne, įvyks iškilmingas Lietuvos kariuomenės atkūrimo 45 metų sukakties minėjimas. Minėjimo programoje: 1. Himnai, pirm. J. Šlepečio žodis; 2. svečio iš Clevelando, Juliaus Smetonos, paskaita; 3. muz. V. Mrozinsko vedamas New Yorko Vyrų Oktetas; 4. aktorė Toska Daubaraitė-Skabeikienė; 5. rašytojas Jonas Rūtenis. Programą praves Ramunė Vilkutaitytė. Minėjimo metu įvyks KARIO loterijos laimikių traukimas: dail. J. Juodžio du paveikslai, knygos ir KARIO prenumeratos.

Po programos bus vaišinamasi ir šokama grojant A. Starolio orkestrui. Įeinant aukojama 2 dol., uniform. kariams ir moksleiviams 1.50 dol.

Lapkričio 24 d. 11 val. Apreiškimo bažnyčioje bus atnašaujamos mišios už žuvusius karius ir partizanus.

Minėjimą rengia L.V.S. RAMOVĖS New Yorko skyr.

Mišri uniforma ir ginklai, tačiau vieningas Lietuvos savanorių pasiryžimas kovoti už laisvę

LIETUVOS KARIUOMENĖS KŪRIMASIS

ALGIRDAS BUDRECKIS

Kaip gamta nemėgsta tuštumos ir, jei tik tokia tuštuma atsiranda, tuoj kitos jėgos skuba užpildyti ją, taip negali būti tuštumų ir politiniame tautų gyvenime. Jeigu, kaizerinei okupacijai pasibaigus, Lietuvoje būtų susidariusi tuštuma, t. y., nebūtų buvę jėgos fiziškai pasipriešinti, Vasario 16 dienos Aktas būtų tapęs popiergaliu. Jei lietuviai savo rūpesčiu ir pastangomis nebūtų užpildę tą karinę tuštumą sava kriuomene, ją būtų užpildę Lietuvos godūs kaimynai, vienas, o gal ir keli.

Lietuvos karinė-politinė padėtis nebuvo pavydėtina. 1918 m. pabaigoje, vokiečių kariuomenei atsitraukiant, atsirado Rytų Europoje tuštuma, kurią stengėsi užpildyti bolševikų raudonarmiečiai iš rytų ir lenkai legionininkai iš pietvakarių. Kad 1919 m. pradžioje bolševikai nesugriovė Lietuvos Respubliką reikia dėkoti ginkluotam lietuviui patriotui — kareiviui. Nei saksų savanoriams, nei alijantų karinei misijai nerūpėjo Lietuvos valstybės likimas. Pati Lietuvos kariuomenė savo krauju sutvirtino Vasario 16 d. Akto žodžius. Bet ta Lietuvos kariuomenė neatsirado staiga, it žaibas iš dangaus. Nėra vienos dienos darbas surinkti, aprengti, apginkluoti ir apmokyti kareivius; suorganizuoti štabus, vienetus, tiekimą; tiekti ginklus, municiją, vaistus, maistą. Čia reikia ilgų mėnesių planavimo ir darbo.

Šis straipsnis yra pašvęstas išstudijuoti Lietuvos kariuomenės gan greitą susikūrimą. Pasimokykime iš mūsų karinio organizuotumo patirties, nes, kaip kiekvienas blaivus realistas supranta, ir ateity mums reikės skubiai atkurti kariuomenę apginti Lietuvos suverenumą. Kitaip sakant, Lietuva vėl, savomis jėgomis, turės užpildyti atsiradusią karinę-politinę tuštumą, jei ji norės pretenduoti į nepriklausomą valstybę.

PIRMOS PASTANGOS

Pirmas pastangas suorganizuoti Lietuvos ginkluotą jėgą dėjo lietuviai kariai Rusijoje 1917 m. pabaigoje. Rusų revoliucijos suirutėje keli lietuvių daliniai susiorganizavo Petrapilyje, Voroneže, Smolenske, Sibire ir kt. Bet jie negalėjo vykti Lietuvon su savo ginklais. Kadangi vienetais lietuviai kariai negalėjo grįžti Lietuvon, tai bent pavieniai karininkai stengėsi parvažiuoti namo. 1918 m. kovo 18 d. lietuviai karininkai Petrapilyje nutarė siųsti į Vilnių plk. Kubilių, praporščiką Žilinską ir karo valdininką A. Žilinską, kurie galėjo greičiau susitvarkyti ir apsirūpinti kelionei. Šie karininkai netrukus išvyko. Anksčiau Vyriausioji Lietuvių Taryba buvo nusiuntusi į Vilnių iš Voronežo paporučikus Škirpą ir Variakojį. Tie penki karininkai buvo pirmieji kariai, skirti Lietuvos Tarybos dispozicijon. Bet, deja, Lietuvos Taryba negalėjo jais pasinaudoti tiesioginiam tikslui ligi pat vėlyvo rudens.

Jurgis Kubilius, 1918 m. gegužės mėn. grįžęs Vilniun, dirbo prie Lietuvos Valstybės Tarybos belaisvių grąžinimo skyriaus ir kartu rūpinosi Lietuvos kariuomenės organizacijos reikalais. Šiam pastarajam reikalui Taryba slaptai nuo vokiečių okupacinės valdtios įpareigojo Kubilių vesti grįžusių karininkų ir kareivių "laisvanorių registraciją". Iš karininkų pirmasis įsiregistravo į "laisvanorius" Kazys Škirpa, iš kareivių Stasys Butkus. Veikiant sunkiomis sąlygomis, Taryba negalėjo paskatinti registracijos, organizuoti užsiregistravusius, ar registrantus laikyti savo žinioje. Štai, iki 1918 m. spalio mėn. įsiregistravusių buvo tik 41 karys (39 karininkai ir 2 kareiviai).

J. M. Laurinaitis, vienas iš užsiregistravusių karininkų, duoda mums anuometinių Tarybai nepalankių sąlygų aiškų vaizdą:

Aš, kaip ir kiti petrapiliečiai, laikiau savo pareiga prisistatyti Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininkui A. Smetonai. Su vienu bendrakeleiviu nuėjome į pirmininko privatų butą. Aš, kaip karys, prisistačiau su raportu. Tarybos pirmininkas pasidžiaugė, kad vis daugiau karių ir inteligentų grįžta, kad jie visi bus naudingi atstatomai valstybei, bet šiuo laiku pačios Tarybos būtis dar esanti labai sunki: vokiečiai veikti neduoda, pinigų nėra, nei Taryba negalinti kaip reikiant veikti, nei ji galinti duoti darbo grįžtantiems; pareiškė vilties, kad aplinkybės pasikeis, ir tada bus sunaudota kiekviena gyva jėga. (Laurinaitis, 81 psl.).

1918 m. birželio 10 d. Lietuvos Valstybės Taryba slaptai sudarė Apsaugos komisiją, kuri kartais buvo vadinama Augščiausia Karo Taryba. Jai vadovavo nekarys — St. Šilingas. Tarp 6 komisijos narių buvo du kariai — V. Nagevičius ir J. Kubilius. Apsaugos komisija padalino Lietuvą į sritis su sričių viršininkais. Deja, krašto apsaugos steigimo darbas mažai pažengė, dar jos sistema nebuvo aiški. Buvo sudary-

Karo mokyklos I laida, 1919 m. Vidury sėdi plk. P. Kaunas

tas partizaniškos apsaugos planas. Plano vykdymas ypatingos reikšmės neturėjo beveik dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių nesisekė ir pačią kariuomenę steigti, būtent: dėl vokiečių režimo tvirtumo, dėl visiško lietuvių neprityrimo toj srity, dėl ginklų ir pinigų neturėjimo ir dėl nusistatymų nepastovumo pačiame centre Vilniuje.

1918 m. spalio 10 d. Lietuvos Taryba jau viešai įsakė komisijai organizuoti kariuomenę. Tuoj buvo pakviesti užsiregistravę kariai. Spalio 16 d. į Vilnių atvyko pirmieji savanoriai kareiviai, iš viso 11 asmenų. Vokiečiai Šnipiškėse perleido medines kareivines, kuriose buvo patalpinti pirmieji savanoriai. 1918 m. spalio 17 d. buvo atliktas pirmas patikrinimas. Tačiau, plačiau garsintis viešais skelbimais vis dar buvo vengiama.

Lapkričio 1 d. Vilniuje prie Valstybės Tarybos rūmų durų Tarybai saugoti statomi pirmieji Lietuvos kareiviai-savanoriai. Iki lapkričio 11 d. susirinko 30 kareivių. Tą dieną Vokietijoje įvyko revoliucija, ir mūsų kariuomenė buvo pradėta organizuoti viešai, nesivaržant okupacinės valdžios. Lapkričio 23 d. Vilniuj išeina pirmasis Lietuvos Kariuomenei įsakymas, kame įsakoma steigti Alytuje pirmą pėstininkų pulką ir pulko vadu skiriamas Galvydis-Bykauskas. Tas įsakymas laikomas mūsų kariuomenės pradžia, nors, kaip matėme, kariuomenė iš tikrųjų pradėjo kurtis anksčiau.

II. "MUMS NEREIKIA DIDELĖS KARIUOMENĖS"

Krašto Apsaugos Ministerija buvo įsteigta 1918 m. lapkričio 11 d. Vilniuje. Pradžioje ji neturėjo atskirų skyrių. Pirmas Krašto Apsaugos ministeris buvo prof. Augustinas Voldemaras, kursai paskyrė viceministeriu surusėjusį lenką, gen. Kiprijoną Kondratavičių. Prie Krašto Apsaugos Ministerijos buvo sudaryta 3 žmonių Karo Taryba iš plk. Choleckio, Nastopkos ir Nagevičiaus. Kubilius buvo paskirtas štabo viršininku. Pirmasis Vilniaus komendantas buvo Liūdas Gira su pavaduotojais karininkais K. Škirpa ir Gužu.

Kondratavičiaus paskyrimas viceministeriu buvo labai kritikuotas Valstybės Tarybos, tačiau Voldemaras jo nepašalino. Kondratavičiaus tikslas, regis, buvo sudaryti antibolševikinį frontą iš visų Rusijos pasienio valdžių. Jis į tai ir kreipė visą savo dėmesį, vietoj rūpintis Lietuvos kariuomenės organizavimu. Kondratavičius protegavo visur rusus karininkus ir šnabždėjosi su lenkais. Jis įtikino Voldemarą, kad

vien taikos tetrokštančios, nepavojingos Lietuvos niekas nepulsiąs ir kad jai pakaktų milicijos sienoms apsaugoti ir policijos vidaus saugumui palaikyti.

Voldemaras ir Kondratavičius skyrė į augštus postus rusus, dažniausiai prisidengusius gudų vardu. Kariško patyrimo atžvilgiu Voldemaras neklydo, nes skiriami rusai baltagvardiečiai buvo prityrę augštesnių rangų karininkai. Tačiau, nežiūrint jų kariškos patirties, jiems buvo svetimi Lietuvos interesai. Voldemarui būtų buvę verčiau skirti į augštus postus nepatyrusius, žemesnių rangų lietuvius karininkus, kurie būtų vis dėlto patikimi Lietuvos patriotai. Tuomet kariuomenės organizavimasis būtų greičiau vykęs. (Čia ir yra pamoka ateičiai: į augštus saugumo bei apsaugos postus skirtini tik tikri lietuviai).

Kondratavičius sąmoningai trukdė Lietuvos kariuomenės organizavimą, nepriimdamas į Vilnių atvykstančius lietuvius karininkus ir juos grąžindamas namo. Kariuomenę organizuoti Voldemaro buvo numatyta ne remiantis visuotine karo tarnybos prievole, bet darant vyrų atranką, t. y. priimti ir skirti į pulkus tik tokius vyrus, kurie būtų rekomduojami vietinės valdžios organų ar patikimų asmenų. Taigi, nors atsišaukimas į savanorius buvo paskelbtas lapkričio 23 d. — mažai kas buvo priimtas. Įgyvendinti minėtąjį Voldemaro planą reikėjo daug laiko.

Savanorių skaičius didėjo pamažu. buvo maža propagandos spaudoje, trūkumas informacijų krašte, Vilniaus miestas aplenkėjęs — visa tai nepritraukė jaunimo. Daugumas laukė, kol bus steigiamos kariuomenės dalys arčiau jų gyvenamų vietų. Vokiečiai gerai žinojo mūsų silpnybę ir ja naudojosi, reikalaudami net milicijos steigimo "projektų". Tinkamų, gi, projektų kariuomenei steigti nebuvo nė vieno. Gruodžio mėnesį Apsaugos štabe buvo sudarytas projektas, bet jį gyvenimas tuoj aplenkė.

J. M. Laurinaitis duoda sekančią pastabą:

Mūsų kariuomenė steigėsi be projekto, be kietos organizacinės rankos, be kariško autoriteto; kitų trūkumų nėra reikalo nė minėti. Dėl to daug blaškytasi, daug klysta. Tačiau jauna karininkų masė dirbo taikydamasi vietos ir laiko aplinkybėms, griaudama pasitaikomas kliūtis. Tą darbą derino valdžia, rėmė gerieji tautos sūnūs.

O kas buvo tie lietuviai karininkai? Didžiumoj — studentai ir liaudies mokytojai karo meto gaminys. Mūsų karininkų kadrą sudarė rusų mokyklos karininkai, vienaip mokyti, vienaip auklėti. Tegu jie skyrėsi pasaulėžiūros dalykuose, tegu bendravo su įvairiomis politinėmis partijomis, bet jų kariškos tradicijos buvo vienodos. Tarp daugelio silpnybių tas sudarė lietuviams labai teigiamą stiprybę: lietuviai karininkai nesiskaldė į grupes, nekovojo dėl viršenybės, kaip tat buvo, pavyzdžiui, lenkų kariuomenėje. Tik kietas ir vieningas lietuvių karininkų nusistatymas įgalino sudaryti pirmą kariuomenės užuomazgą.

III. RUSŲ BOLŠEVIKŲ GRĖSMĖ IR ANTPLŪDIS

Diplomato Petro Klimo žodžiai: "ministeris pirmininkas Voldemaras, manydamas, kad taikingos ir demokratiškos Lietuvos niekas negalėsiąs pulti, delsė kariuomenės organizavimą ir pats tuojau išvyko į užsienius išvystyti diplomatinės akcijos. Šis manymas pasirodė visiškai klaidingas".

Jau lapkričio 23 d. vokiečių kariuomenė traukėsi iš Rusijos gilumos; buvo aišku, kad ji pasitrauks ir iš Lietuvos. Užpakaly vokiečių besitraukiančios kariuomenės ariergardo, 15-20 kilometrų atstume, slinko pirmyn bolševikų raudonoji armija. Vokiečiai ir rusai bolševikai retai kur susiremdavo. Iš tikrųjų, vokiečiai nebūtų pajėgę sulaikyti komunistų gaujų veržimosi, nes jų kareiviai buvo demoralizuoti. Daugelis vokiečių kareivių buvo paveikti radikalizmo. Tat, kai savanorių pagalbinės jėgos iš Vokietijos nepasirodė rytuose gruodžio mėnesį, visiškas vokiečių pasitraukimas liko vienintėlė išeitis. Vokiečių karo vadovybė pradėjo evakuoti savo kariuomenę iš Vilniaus gruodžio 14 d. Vilniuje kilo panika. Sklido gandai, jog ir Lietuvos Taryba bėgsianti į vakarus. Vokiečiams pasitraukus iš Vilniaus, atsirado karinių jėgų tuštuma ,kurią lietuviai nepajėgė užpildyti, nes lietuviams būnant Vilniuje buvo gauta visokiais būdais tik 300 šautuvų ir vos tik 1,500 šovinių. Lenkai irgi jieškojo būdų apginti Vilnių nuo bolševikų antplūdžio.

Jau nuo spalio pabaigos dideli kiekiai lenkų legionininkų plaukte plaukė į Vilnių, ir dabar jie ruošėsi paimti miesto gynimą. Varšuvos agentams talkininkaujant, Vilniaus lenkai skubiai suorganizavo civilinę administraciją. Gruodžio 31 d. Varšuva paskyrė miesto karinę vadovybę: gen. Wejtko buvo paskirtas Vilniaus krašto gynybos viršininku, gen. Mokrzeckis — miesto komendantu.

Gruodžio 20 d. lietuvių Apsaugos štabe darbas pakriko ir sustojo. Generolai Kondratavičius ir Žukauskas patarė vyriausybei ir kariuomenės užuomazgai trauktis Gardinan. Gruodžio 22 d. gen. Kondratavičius pranešė karininkams, kad vyriausybė nutarusi persikelti į Kauną. Jis net neįsakė susirinkti į Gardiną visiems ka-

rininkams, o tik tiems, kurie norės. Škirpa vaizdžiai apibūdino lietuvių karininkų reakciją į Kondratavičiaus planą atitraukti ir sutelkti Lietuvos karines jėgeles Gardine:

Šį gen. Kondratavičiaus parėdymą supra tome, kaip finis Lietuvos Kariuomenei. Jam, galbūt, tai buvo vistiek, nes algą, dėl kurios jis ir jo sėbrai tarnavo, buvo pažadėta išmokėti už gruodžio mėnesį nelaukiant jo pabaigos. Be to, gen. Kondratavičius jau buvo pasirūpinęs apsaugos štabo kasą išsiųsti į Gardiną.

Tautiškai nusiteikę lietuviai karininkai protestavo prieš šitą keistą, defetistinę politiką ir "subuntavo". Jie pareikalavo, kad vyriausybė bei Apsaugos štabas persiorganizuotų. Šis karininkų pasipriešinimas išgelbėjo padėtį — kariuomenė turėjo pasitraukti į Kauną. Kariškių nusistatymas iššaukė ministerių kabineto krizę: gruodžio 26 d. Sleževičius sudarė koalicinę vyriausybę.

IV. SLEŽEVIČIAUS INICIATYVA

Gruodžio 20 d. Mykolas Sleževičius grįžo Vilniun iš Rusijos. Gruodžio 23 d. jis sutiko sudaryti vyriausybę, bet atmetė dr. Alseikos pasiūlymą būti diktatorium, nes, pasitaręs su karininkais Velykiu, Kubilium, Nastopka ir Liatuku, bei pasiteiravęs apie kariuomenės stovį, jis suprato nesąmonę skelbti diktatūrą. Sleževičius gruodžio 24 d. gynybos klausimais tarėsi su Škirpa, J. Elisonu bei P. Gužu. Dėl pačių pirmųjų priemonių sudaryti kariuomenę buvo sugestionuojama štai kas:

1. Tuojau atleisti iš Apsaugos štabo rusus ir į jų vietas paskirti lietuvius karininkus, nežiūrint laipsnių, tik atsižvelgiant į jų ištikimybę Lietuvai ir sugebėjimą dirbti;

2. Nedelsiant šaukti Lietuvos jaunuomenę savanoriais į kariuomenės dalinius;

3. Apeliuoti į tautą, raginant visus organizuotis į ginkluotus savisaugos būrius.

Gruodžio 26 d. Sleževičius sudarė antrąjį Lietuvos ministerių kabinetą; jis atleido Kondratavičių ir Krašto Apsaugos ministeriu paskyrė Mykolą Velykį, greito kariuomenės organizavimo šalininką, pašaukiant savanorius ir pasitikint tautos patriotizmu.

Gruodžio 29 d. Vilniuje Sleževičius paskelbė ugningą "Pašaukimą Savanorių į Krašto Apsaugą":

Į Lietuvos piliečius.

Vyrai! Nekartą Lietuvos priešai norėjo uždėti ant mūsų amžiną nepakeliamą jungą, bet mūsų tėvynė nenugalėta. Ji gyva. Šiandien visi išvydome Laisvės rytojų švintant, Lietuvos Nepriklausomybė neša visiems laisvę ir laimę; tat ginkime Nepriklausomą Lietuvos Valstybę! Vienybėje, kaip broliai, pasidavę kits kitam rankas, eikime drąsiai į kovą, visi, kaip vienas, stokim už tėvynę!

Lietuva pavojuje!

Vokiečių kariuomenei atsitraukiant jau įsibrovė Lietuvon svetimoji (sic.) Rusijos kariuomenė. Ji eina, atimdama iš mūsų gyventojų duoną, gyvulius ir mantą. Jos palydovai — badas, gaisrų pašvaistės, kraujo ir ašarų upeliai.

Topografijos pamoka Karo mokykloje

Tat ginkime Lietuvą! Parodykim, jog esame verti amžiais kovotos laisvės; šiandieną Lietuvos likimas mūsų pačių rankose...
Drąsiai, be baimės, kaip mūsų tėvai ir senėviai, užstokim priešams kelią, pakelkim žygį už mūsų Motiną Tėvynę, už Lietuvos Valstybę!

Drauge su atsišaukimu buvo paskelbtos "Sąlygos įstojimo į Lietuvos Krašto Apsaugą", kur sekantieji punktai yra įsidėmėtini:

— *Visi savanoriai priimami į Krašto apsaugą ne mažiau, kaip 1 metams. Tarnavimo laikas gali būti pailgintas ilgesniam laikui tik laisva sutartimi su savanoriais. (No. 3).*

— *Kiekvienas savanoris, stodamas Krašto apsaugon, raštu pasižada, kad jis gins Lietuvos Valstybę, pildys Lietuvos Valstybės įstatymus ir klausys savo vyriausybės įsakymų (No. 6).*

— *Lietuvos vyriausybė duoda kiekvienam kareiviui savanoriui išlaikymą ir 100 markių algos mėnesiui. Be to, kiekvienai savanorio šeimynai, savanorio išlaikomai, mokama kas mėnesis po 50 markių (No. 7).*

Taipogi išėjo "Instrukcijos Savanoriams Šaukti":

1. Krašto apsaugos ministeris skiria tam tikrus karininkus organizacijos reikalui sričių viršininkais.

2. Sričių viršininkų buveinės yra: Panevėžys, Šiauliai, Kretinga, Tauragė, Kėdainiai, Kaunas, Alytus, Gardinas, Vilnius. Sritys susidaro iš Kreizių.

3. Tuojau be komitetų registracijos, šaukiami visi savanoriai Kaunan, Alytun, į Gardiną ir į Vilnių.

4. Visuose kituose apskričiuose parapijiniai komitetai privalo suregistruoti visus norinčius ir tinkamus tarnauti Krašto Apsaugos eilėse.

5. Savanorių parapijiniai sąrašai turi būti pasiųsti sričių viršininkams...

7. Savanoriai, sričių, viršininkų šaukiami, privalo turėti gerus batus, šiltus drabužius, ant pečių maišelį (panašų į vokišką rancą), kuriame yra viena baltinių atmaina ir 5 dienoms maisto.

Tie potvarkiai turėjo didžiulę reikšmę. Savanorių telkimas buvo perorganizuotas, sustiprinta informacija ir propaganda spaudoje, vietoje įsteigti registracijos ir verbavimo punktai, kai kurioms sritims ir apskriti msbuvo paskirti kariniai viršininkai. Vyriausybei persikeliant iš Vilniaus į Kauną, savanorių telkimo vietos pradžioje buvo nurodytos: Kaunas ir Alytus lietuviams ir Gardinas — gudams. Vėliau, 1919 m. pradžioje, vyriausybės potvarkiais ir atskirų karininkų iniciatyva savanoriai buvo telkiami: Kėdainiuose, Tauragėje, Skuode, Kretingoje, Joniškėlyje, kur dar stovėjo vokiečių kariuomenės daliniai ir kur iš savanorių buvo sudaromi kariniai daliniai, arba surinkti didesnieji būriai buvo siunčiami į Kauną.

Gruodžio 29 d. Vilniaus komendantūros vardu kar. Škirpa ir Juozas Pajaujis suredagavo ir paskelbė "Vilniaus Karininkų Komendantūros Atsišaukimą", kurio svarbiausias momentas buvo sekantis:

Vilniečiai! Vilniaus Komendantūra šaukia į apsaugos savanorių pulkus visus piliečius be tautos skirtumo. Bus sudaryti atskiri būriai komanduojami lenkų, baltarusių, lietuvių ir kit. kalbomis. Įstojimo sąlygos yra tam tikram atsišaukime nurodytos. Užsirašyti galima kasdien nuo 9 ryto ligi 1 p.p. Vilniaus komendantūroje, Šv. Jurgio g. Nr. 36, buvusieji Verwaltungo namai prieš Lukiškių aikštę.

Mūsų kraštui ir mūsų laisvei gresia pavojus —prie ginklo!

Rytojaus dieną pradėjo rinktis į Vilniaus komendantūrą savanoriai. Rinkosi ne tik lietuviai, bet ir kalbą lenkiškai arba gudiškai, nes jie visi save laikė Lietuvos piliečiais. Per savaitę prisirinko apie 500 vyrų ir apie 20 karininkų. Sunku buvo, tačiau, įsigyti ginklų ir kariškos aprangos. Vokiečiai pardavinėjo ginklus, municiją, arklius ir technikos medžiagą lenkams ir lietuviams. Tačiau lenkai lengviau gaudavo ir šautuvus ir kulkosvaidžius iš besitraukiančių vokiečių. Iš vokiečių lietuviai įsigijo apie 50 šautuvų, keliolika revolverių, apie 500 granatų, pora lengvų ir vieną sunkųjį kulkosvaidį. Stokojant ginklų, Vilniaus lietuvių įgulą sudarė vos tik 50 asmenų.

Vilniuje iki 1918 m. pabaigos į Lietuvos kariuomenę įstojo apie 200 savanorių karininkų ir kareivių. Karininkų Gužo ir Škirpos apsukrumo ir orientacijos dėka, 1919 m. sausio 1 vokiečiams išeinant, Vilniaus įgula užėmė Gedimino kalną ir jame iškėlė Lietuvos trispalvę.

1919 m. sausio 2 d. anksti rytą su paskutiniu vokiečių ešalonu Kaunan išvažiavo Sleževičiaus vyriausybė. Valdininkų ir karininkų nuotaika buvo nekokia. Kai Sleževičius Kaune sutiko vieną pažįstamą, tas pirmiausia paklausė:

— Ko jūs čia atvykote? Vis viena nieko gera nebus. Miesto valdyba pasiryžusi miesto valdymą pavesti komunistams. Komunistai visur ginkluojasi. Vokiečiai ruošiasi jau sausio 8-tą visai apleisti Kauną. Mūsų kariuomenės nėra... Tiesa, p. Glovackis Panemunėje turi keliasdešimt kareivių, bet jiems nevalia net mieste rodytis su ginklais.

Vyriausybės nariai apsistojo "Metropolio" viešbutyje, apačioj buvo girdėti girtų vokiečių šūkavimai, šaudymai. Gatvėse tas pats. Sleževi-

čius, Jonas Vileišis ir prof. Jonas Šimkus tarėsi apie kariuomenės organizavimą. Rytojaus dieną Kaune buvo išlipinti atsišaukimai į savanorius (t. y. tas pats atsišaukimas, kurs buvo priimtas Vilniuje 1918 gruodžio 29 d. posėdyje).

Kauno bolševikiškos "Darbininkų Tarybos" įsakymai buvo išlipinti ant daugelio sienų ir stulpų. Buvo įsakoma visiems piliečiams klausyti tik Darbininkų Tarybos ir būtinai vykdyti visus jos įsakymus. Nevykdantieji tų įsakymų skelbiami darbininkų priešais ir jiems grasoma mirties bausme.

Nekalbant jau apie vietinius lenkus, nemažas skaičius žydų labai nepalankiai žiūrėjo į besikuriančią mūsų valstybę, visame Kaune jie šnabždėdavosi su vokiečiais ir jiems pataikaudavo. Taip pat nemažas žydų skaičius prijautė ir laukė įsiviešpataujant Rusijos bolševikų. Visur ir visame Kaune visa, kas lietuviška, jie neigė ir ironizavo, o daugelį kartų tiesiog į akis pašiepdavo mūsų karius bei valdininkus (su pašaipomis, kaip pvz.: *"Ui, seh', seh'! Kliumpės kummen!"*).

Kas beliko daryti?

V. SPARTUS ORGANIZAVIMASIS

Jei nori, kad visi skaitytųsi su valdžia ir jos klausytų, reikia jėgos, reikia ir veiklos. 1919 m. sausio 6 d. Įsakymu Kariuomenei 12 Nr. Kauno Karo komendantu paskiriamas žinomas poetas kar. Juozas Mikuckis, kuris energingai pradėjo mieste daryti tvarką. Iš vokiečių reikalauti, kad jie tvarkytų Lietuvos priešus, būtų buvę nenuoseklu, nes jie po kelių dienų rengėsi visai išsikraustyti. Tuo pat metu iš Vilniaus atvyko Vilniaus lietuvių įgula, apie 50-70 žmonių su kar. Škirpa, ir sustiprino Kauno komendantūrą. Mat, Vilniaus įgula, susilaikius nuo lenkų-bolševikų kovų dėl miesto, sausio 5 d. vakare paliko Vilnių, raudonajai armijai įžengiant į miestą.

Lietuvos kariuomenės konkretus organizavimasis sausio mėnesį buvo paskutinis valstybės kūrimosi etapas; po to Lietuvai buvo užtikrinta *de facto* egzistencija. Sausio 5 d. išėjo drastiškas įsakymas, kuris paskelbė, jog "visi ministerijų valdininkai, tarnavusieji rusų armijoje aficieriais, arba kariškaisiais valdininkais, priskiriami prie Krašto Apsaugos Ministerijos su sąlyga, kad, reikalui pasibaigus, jie bus visi paskirti atgal į savąsias tarnybos vietas". Šis įsakymas padidino lietuvių patyrusių karininkų kadrą. Sausio 11 d. išeina "Moksleivių pašaukimas Kariuomenėn", kuris verbuoja patriotišką jaunimą, pastatydamas sąlygą, kad gali stoti tarnybon, "jei karo valdžia pripažįsta jį tinkamu sveikatos ir amžiaus atžvilgiu".

Ilgainiui, reikia imtis griežtesnių priemonių išplėsti kariuomenės kiekį. Sausio 15 d. Sleževičiaus vyriausybė paskelbė pirmą mobilizaciją, įtraukdama tarnybon visus buvusius karininkus. Karininkų Mobilizacija įsakė:

Tarnavusieji armijoje visi aficieriai, podpraporščikai, unteraficieriai ir valdininkai lig 45 m., visų rūšių ginklų šiuo mobilizuojami.

Jie turi atvykti Lietuvos Kariuomenėn Kaunan, Alytun, ar Gardinan, kur kam arčiau, ir kreiptis į vietines lietuvių komendantūras. Vietos vyriausybė turi pasirūpinti, kad atvyktų į minėtas vietas ne vėliau vasario 1 d.

Tiems, kurie laiku neatvyks, buvo grasinama teismu.

Plk. K. Žukas savo atsiminimuose mini, jog žemaičiai šaukimą stoti savanoriais kraštą ginti priėmė be ypatingo entuziazmo. Jis rašo, jog iš Raseinių miesto ir jo apylinkės, pavyzdžiui, į komendantūrą atvyko tik pavieniai žmonės, pasiteiraudavo, kiek kariuomenėje duoda duonos, mėsos, algos, ir vėl grįždavo namo. Priežastis įsidėmėtina: mažai kam buvo žinomas Sleževičiaus atsišaukimas, jokios agitacijos nebuvo. Žemaičiuose tiesioginio bolševikų pavojaus dar nebuvo juntama. Priešingai tuomet buvo Dzūkijoje ir rytinėje Lietuvoje. Nežiūrint, kad bolševikai rusai kasdien grobė didesnius plotus, savanorių skaičius sparčiai augo. 1919 m. sausio mėnesį, kasdieną atvykdavo apie 200 savanorių — jau sausio 15 d. buvo apie 3,000 savanorių.

Stojantieji savanoriais turėjo pasirašyti pasižadėjimą, kad "gins Lietuvos valstybę ir sąžiningai pildys visas kareivio pareigas. . ." Savanoriai tuoj gaudavo kepurę, diržą ir tautiškų spalvų trikampį ant kairės rankovės. Ginklai buvo įteikiami sekančiomis po įstojimo dienomis, ir tuoj buvo mokoma juos vartoti. Drabužius pradžioje tarnybos kariai dėvėjo savus. Už savų drabužių dėvėjimą buvo mokama. Pirmąsias uniformas vyriausybė pradėjo duoti tik vasario mėnesį. Iki tol kareiviai ir karininkai buvo įvairiai apsirengę: vieni gerai, kiti apiplyšę. Apsiginklavimas buvo irgi įvairus: čia buvo ir vokiškų, ir rusiškų šautuvų, o net ir "berdankų" (labai senų rusų šautuvų). Vienas tų laikų dalyvis *Trimite* puikiai apibūdino mūsų pirmuosius kareivius (P. M., *Trimitas,* 1928 m. lapkričio 22, Nr. 47-416):

Kareiviai dar neturėjo jokios uniformos: kas kaip buvo apsivilkęs iš namų išvažiuodamas, taip ir Kaune vaikščiojo. Skirtumas buvo tik tas, kad ant kairiosios rankos mūvėjo tautinių spalvų trikampį ir retas — tautinių spalvų kaspinu perristą rankovę. Ginkluoti savanoriai buvo labai nevienodai: kas turėjo ant karabino rusišką durtuvą, kas vokišką, o kas ir trumputį kavale-

rijos karabiną. Ant diržo beveik pas visus kareivius būdavo pakabinta bent po tris keturias granatas. Rūbais ir ginklavimu, tiesa, vargingai atrodė mūsų pirmieji gynėjai. Tačiau, niekas nebūtų galėjęs ką nors jiems prikišti, nes visuose buvo tiek pasiryžimo, tiek patvarumo ir drąsos, kad nejučiomis Kauno miestelėnai pradėjo mūsiškių priboti.

Savanoriai sudarė pagrindą šioms ginklų rūšims ir kariuomenės dalims: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ir 10 pėstininkų pulkams; artilerijoje — 1, 2, 3 ir 4 baterijoms, kavalerijoje — 1 ir 3 raitelių pulkams; karo aviacijai, ryšių batalionui, auto batalionui, pionierių batalionui, daugeliui apskričių komendantūrų, intendantūrų, ir Karo Mokyklai.

Vasario 10 d. vyriausybė priėmė Vidaus Reikalų min. J. Vileišio ir Krašto Apsaugos min. M. Velykio paruoštas "Kariuomenės Šaukiamąsias Instrukcijas", kurios nustatė naujokų šaukimo tvarką. Instrukcijos pabrėžė, kad:

Apskrities viršininkas šaukia vyrus kariuomenėn apskrities sienose.

Sudaroma tam tikra šaukimo komisija, kuri turi priruošti, pirmoje eilėje, sąrašus visų vyrų, gimusiųjų 1897 ir 1898 metais (1). Neimami tėvai daugiau kaip 55 m. arba dėl silpnos sveikatos, mokytojai, mokytojauję daugiau kaip 5 metus.

Po trijų dienų vyriausybė paskelbė "Naujokų Šaukimą Kariuomenėn", kuris mobilizavo 1897 ir 1898 metų naujokus, t. y. vyrus, kuriems ligi 1919 m. sausio 1 d. sukako 20 ar 21 metai. 1919 m. kovo 5 d. Valstybės Taryba priėmė "Sąlygas Stoti į Lietuvos Krašto Apsaugą", šis potvarkis pakartojo ankstyvesnes sąlygas.

Tuojau pradėjo masiškai plaukti į kariuomenę naujokai. Gegužės 25 d. buvo paskelbtas šaukimas vyrų, gimusių 1894, 1895 ir 1896 m., baigusių nemažiau, kaip 4 klases vidurinės mokyklos. Viršminėti šaukimai lietė tik dalį Lietuvos teritorijos, kuri dar nebuvo priešo okupuota. Daugumas šaukiamųjų jau buvo įstoję savanoriais į krašto Apsaugą, tačiau šaukimai turėjo reikšmę, nes pašauktieji negalėjo pasitraukti iš kariuomenės 1 metų tarnybos laikui pasibaigus.

Buvo ir nesklandumų. Mobilizuoti vyrai negavo tų pačių privilegijų, kurias gavo savanoriai. Kilo nepasitenkinimas tarp vyrų atvykusių iš bolševikų okupuotos teritorijos, nes jie buvo skaitomi mobilizuoti. Pagaliau, potvarkiai buvo taip reviduoti, kad visi toki vyrai iš okupuotų sričių galėjo tapti savanoriais.

Dar Vilniuje Krašto Apsaugos Ministerija įsteigė karo žvalgybos skyrių, kuris rinko žinias apie vidaus ir išorinius priešus, in intendantūrą, kurios rūpestis buvo aprūpinti savanorius maistu, drabužiais ir ginklais. 1918 m. gruodžio 31 d. ministerijai persikėlus iš Vilniaus į Kauną, buvo įsteigti operacijų, mobilizacijos, karo technikos, artilerijos ir spaudos-švietimo skyriai, sanitarijos, veterinarijos, karo butų ir kitos tarnybos.

Kariuomenei besikuriant, nežiūrint, kad buvę rusų armijos karininkai buvo priimtini, reikėjo, tačiau, paruošti grynai savąją karininkiją. Tat buvo įsteigta Karo Mokykla Kaune 1919 m. sausio 25 d., paskyrus pirmuoju jos viršininku kar. J. Galvydį-Bykauską. Karo Mokyklos Įsakymas paskelbė, jog kursas bus sutrumpintas, mokiniai priimami ne jaunesni kaip 17 metų amžiaus, ir kursas tęsis tris mėnesius. Pradžioje mokykla įsikūrė Donelaičio g. 11-13. Mokyklos auklėtiniai-savanoriai buvo surinkti kovo 8 d., mokslas prasidėjo kovo 11 d. Iš viso įsirašė 124 kursantai. Esant didelei karininkų stokai, pirmoji laida buvo išleista 1919 m. liepos 6 d., karininkais pakelti 89 ir puskarininkiais 7 asmenys.

Artilerijos užuomazga Lietuvoj buvo padaryta Augštojoje Panemunėje sausio pradžioje, gavus iš vokiečių dvi 3 colių 1902 m. modelio rusų patrankas. Atsiradus kiek artilerininkų ir kiek daugiau patrankų, pradėta formuoti artilerijos pulką su atskiromis baterijomis. Pirmam pulkui įsakymas pasirašytas vasario 26 d.

Laikui bėgant atsirado lietuvių ar iš Lietuvos kilusių asmenų, Pirmojo Pasaulinio karo metu tarnavusių rusų ar kitoje aviacijoje, ir įvairių technikos specialistų. Tai buvo inž. Hiksa, Jurgis Elisonas, inž. Litas, gen. Kraucevičius (vėliau pirmas aviacijos vadas), Fugalevičius ir kiti. Jie grįžo Lietuvon ir kiekvienas įdėjo didesnį ar mažesnį įnašą lietuvių aviacijos kūrimo darban. Pažymėtinas inž. Hiksa, kurs atvyko net iš Anglijos, kur karo metu tarnavo lakūnu anglų aviacijoje. 1919 m. kovo 12 d. buvo įsteigta Aviacijos Karo Mokykla, kar. Laurinaičio vadovaujama, kurią t. m. gruodžio 14 d. baigę 22 aspirantai gavo leitenanto ir 11 puskarininkių laipsnius. Tai buvo pirmieji lietuviški lakūnai.

Vasario 27 d. Lietuvon buvo atgabenti 8 nauji LVG CVI lėktuvai, pirkti Vokietijoje, o tų pat metų birželio mėnesį, iš besitraukiančių iš Lietuvos vokiečių, buvo perimta keletas kovos bei mokomųjų lėktuvų Albatros ir LVG tipo. Kadangi šiuos lėktuvus geriausiai galėjo aptarnauti vokiečiai, o mūsų karo vadovybei tuoj pat reikėjo panaudoti karo aviaciją kovose prieš bolševikus, tai tarnybon buvo priimti keli vokiečių lakūnai, žvalgai ir mechanikai. Iš jų Schulz ir Rotter buvo pirmieji mūsų skraidymo instruktoriai.

Be bolševikų raudonosios armijos, Lietuvos valstybės gynybai grasino ir vidaus antivalstybiniai gaivalai: įvairūs bolševikėliai, vokiečių kariuomenės dezertyrai bei nesudrausminti jų daliniai, lenkininkai. Net pačiame Kaune, kaip anksčiau minėta, buvo akiplėšiškų išsišokimų prieš Lietuvos valdžią. Krikščionys demokratai reikalavo griežtesnės valdžios. Iš karto Sleževičius nesutiko imtis griežtesnių priemonių, bet netvarka Kaune ir komunistų grėsmė pagaliau privertė jį įvesti griežtą tvarką. Sausio 31 d. ministerių kabinetas išleido "Įsakymą dėl žinių platinimo apie kariuomenę", kuriuo draudžiama spausdinti žinias apie formavimą, operacinį darbą, vadų paskyrimą, ginklus ir skaičius, apie faktines mobilizacijos išdavas. Vasario 7 d. išėjo "Ypatingi Valstybės Apsaugos Įstatai", kurie išdėstė karo stovio tvarką ir priemones. Pagal įstatus, kiekvienoj Lietuvos apskrityje arba jos įsakmiai nurodytose dalyse ministerių kabinetui nutarus, karo metu arba gresiant suirutei, gali būti paskelbtas karo stovis: (1), kur paskelbtas karo stovis Apsaugos ministeris skiria karo komendantą (2), karo stovio įvedimas turi būti viešai paskelbtas (3), milicija vykdo visus karo komendanto įsakymus (6), savivaldybės organizacijos ir civilinės įstaigos turi teikti reikalingą kariuomenei ir apskrities komendantui pagalbą (7), susirinkimai yra leidžiami tik karo komendantui sutikus (10), gali laikinai arba visam karo stovio metui sustabdyti laikraščių ir kitų spaudos veikalų leidimą (12), ir visų svarbiausias: nusikaltimai gali būti baudžiami mirties bausme (14).

Vasario 10 d. (ne vasario 16 d.) kaip A. B. Senn rašo savo studijoje) karo stovis buvo paskelbtas visoje Lietuvoje juostoje *"trijų dešimtčių varstų platumo nuo fronto linijos, kur veikia Lietuvos Kariuomenė, kariaudama su priešininku"*. Vasario 13 d. Sleževičius įvedė karo stovį Seinų, Kauno, Alytaus, Vilkaviškio ir Marijampolės apskrityse.

Lietuvos kariuomenės organizacijoje dar tik liko drausmės ir karininkų kompetencijų nustatymas. Be drausmės kariuomenė virstų nedisciplinuota, ginkluota gauja. Tat, prie Lietuvos kariuomenės organizavimo pradų galima priskaityti ir Laikiną Rikiuotės Statutą, Laikiną Drausmės Statutą, Laikinąjį Garnizono Statutą ir Laikinąjį Lauko Tarnybos Statutą. Pirmieji karininkai buvo gavę laipsnius kitose armijose. Iš pradžių, kariuomenę kuriant, atsižiūrėti į svetur įgytus laipsnius galėjo sudaryti daug netvarkos. Todėl ir buvo atsižiūrima į skiriamojo asmens užimamą vietą. Uniformą nešioti ir algą gauti galėjo pagal užimamą vietą. Visi "aficieriai" buvo vadinami karininkais: pulko, bataliono, kuopos, eskadrono, baterijos vadais bei vadų adiutantais. Puskarininkiai taip pat buvo vadinami pagal einamas pareigas: skyrininkas, viršila, būrininkas ir panašiai.

Vasario 13 d. išeina Pulko Teismo Įstatai, kuriais pulko teismas steigiamas prie kiekvieno pėstininkų ir kavalerijos pulko, prie artilerijos atskirų dalių ir apskritai prie kiekvieno kariuomenės vieneto, turinčio savo eilėse ne mažiau kaip 400-500 kareivių. Kovo 27 d. išeina Karo Teismo Įstatai, kurių svarbūs straipsniai yra:

1. Karo teismas sudaromas vietose, kur kariuomenė aktyviai kovoja su priešininku arba kur yra įvestas karo stovis.

4. Karo teismas sudaromas iš pirmininko karininko, dviejų narių nuo karininkų ir dviejų nuo kareivių mokančių skaityti ir rašyti.

12. Karo teismui pavedama žemiau išvardintos bylos ir bausmės skiriamos einant XXII Rusų Kariškųjų Įstatų Knygų IV 1903 Baudžiamuoju Kodeksu:

1. už puolimą ant savo viršininko, jam einant tarnybos pareigas.

2. už pasipriešinimą viršininko paliepimui.

3. už pabėgimą pas priešininką, o taip pat kito prikalbėjimą pabėgti...

4. už savavališką pasišalinimą iš sargybos priešininko akivaizdoje...

6. už nepildymą įsakymo dalyvauti mūšyje ... ir t.t.

Dar išėjo įstatymas, kurio tikslas buvo atskirti karininkus nuo politinių intrygų. Šis "Draudžiamasai Įstatymas Dalyvauti Kariškiams Politikoje" išdėstė, jog:

Visiems kariškiams, kol jie aktyviai tarnauja kariuomenėje draudžiama: a) priklausyti prie politikos partijų arba prie kitokių politikos organizacijų ir dalyvauti jų darbuose; b) daryti by kokias organizacijas, taisyti mitingus arba kitos rūšies susirinkimus politikos tikslais; ir c) dalyvauti civilių žmonių taisomuose mitinguose ir kituose susirinkimuose be leidimo savo vyresnybės.

Nusikaltusiems prieš šį įstatymą karininkams buvo skiriama sunkiųjų darbų kalėjimo bausmė.

Nežiūrint greito rikiuotės ir tarnybų organizavimosi, štabų ir intendantūrų sudarymo, įstatų bei statutų suredagavimo, kaip ir su visomis kariuomenėmis, taip ir su Lietuvos kariuomene, reikėjo dar "ugnies krikšto", išbandyti jos kovingumą. Lietuvos kariuomenė vos susikūrė, kai jai jau reikėjo stoti kovon su užpuoliku raudonarmiečiu.

VI. PIRMOS KAUTYNĖS

1919 metų pradžioje vokiečiams pradėjus kraustytis iš Lietuvos, jų pėdomis slinko gausios apdriskusių ir išbadėjusių bolševikų gaujos. Vasario pradžioje bolševikai buvo užėmę Šiaulių-Panevėžio-Ukmergės liniją ir veržėsi gilyn į Lietuvą. Pirmieji pasipriešino bolševikų veržimuisi vietiniai partizanai. Iki vasario mėnesio vokiečių savanorių daliniai laikė frontą. Lietuviai partizanai veikė bolševikų užfrontėje.

Žemaičių partizanai, įsikūrę 1918 m. spalio pradžioje, veikė slapta. Lapkričio pradžioje Povilas Plechavičius nuvyko į Vilnių ir Lietuvos vyriausybės buvo paskirtas vietinės apsaugos viršininku. Žemaičiuose buvo organizuojama vietos administracija, milicija ir apsaugos būriai. Jau 1919 m. sausio mėn. žemaičiai partizanai aktyviai veikė prieš bolševikus. Ėmė organizuotis Joniškėlio partizanai; jie apėmė Biržų ir dalis Panevėžio ir Šiaulių apskričių. Iš Joniškėlio partizanų išaugo 1500 vyrų junginys, iš kurio vėliau susidarė 9 pėstininkų pulkas. Radvilišky 1918 m. pabaigoje partizanai suorganizavo vietos miliciją iš 20 vyrų. Būrio vadu buvo M. Jakobsonas. Radviliškio partizanai kovojo prieš vokiečius, bolševikus ir vietos plėšikus. Dar minėtinas Siesikų-Pagirių partizanų būrys. Šis 30 vyrų dalinys pradėjo partizanišką veiklą po Kėdainių kautynių.

Ryšium su Pskovo divizijos tikslu užimti Kauną ir pasiekti Rytprūsių sieną, bolševikų 2 šaulių pulkas sausio mėnesį užėmė Šėtą, o vasario 7 d. tęsė puolimą, siekdamas užimti Kėdainius ir apeiti Kauną iš šiaurės.

Kėdainius gynė Panevėžio apsaugos būrys (apie 120 vyrų) ir Kėdainių apsaugos būrys (80 vyrų). Anksti rytą vasario 7 d. rusai bolševikai nustūmė lietuvių sargybą iš Kolupių kaimo ir artėjo prie Kėdainių. Panevėžio apsaugos būrys tuoj išvyko iš Kėdainių, užėmė poziciją arti miesto prie gelžkelio ir sustabdė bolševikų puolimą. Tuomet rusai pradėjo eiti iš pietų ir užėmė Eigulių kaimą. Tada lietuvių vadas kar. Šarauskas pasiuntė Kėdainių apsaugos būrį. kuris užėmė Kėdainių pietinį pakraštį ir sustabdė bolševikų puolimą. Rusams stengiantis užimti vieškelį Kėdainiai-Kaunas, karininkas Šarauskas ten pasiuntė mažą dalinėlį, kuris net privertė rusus pasitraukti iš Eigulių.

Vasario 7 d. apie 12 val. į Kėdainių gelžkelio stoties rajoną atvyko vokiečių dalinys su artilerija. Susitarus imta veikti bendrai: vokiečiai parėmė artilerijos ugnimi, o Panevėžio būrys puldamas užėmė Kolupių kaimą. Pavakare kautynės aprimo. Naktį įvairiomis kryptimis buvo pasiųsti žvalgai išaiškinti priešo veikimus. Vieną iš žvalgų būrelių vasario 8 d., auštant, besiartinant prie Taučiūnų kaimo, bolševikai užklupo smarkia ugnimi. Čia žuvo Povilas Lukšys.

Tą pačią dieną lietuviai aprietė bolševikų dešinį sparną ir privertė bolševikus pasitraukti į Šėtą. Vasario 10 d. bendrai veikiant su vokiečiais buvo paimta ir Šėta. Bolševikai, bėgdami iš Šėtos, paliko mirčiai skirtus įkaitus (kleboną su vikaru ir kitus). Šiose kautynėse

Lietuvos karo aviacijos lėktuvas Sofič tipo (1920 m.) Iš H. Bezumavičiaus rinkinio

mūsiškiai paėmė 9 belaisvius ir grobio kelias dešimtis šautuvų, keliolika tūkstančių šovinių, rankinių granatų, 18 lauko telefono aparatų ir kabelio ritinius, taip pat antklodžių ir milinių. Vasario 8-11 d. d. kautynės yra tuo svarbios, kad jose buvo likviduotos bolševikų pastangos apsupti Kauną iš šiaurės.

Maždaug tuo pačiu metu bolševikai kėsinosi pulti Kauną iš rytų ir pietų ir padaryti galą Lietuvos "buržuazinių nacionalistų" valdžiai. Tame bolševikų žygyje dalyvavo 900 vyrų "Vilniaus pulkas", kuris turėjo 14 kulkosvaidžių. Kartu su juo žygiavo Dialtovo partizaninė brigada, 30 raitininkų ir kitas 700 vyrų dalinys su 15 kulkosvaidžių ir 4 pabūklais. Minėtas 7-tas bolševikų pulkas turėjo pereiti Augštadvarį, Jiezną, Prienus, Garliavą ir pulti Kauną iš pietų. Ši kryptis lietuvių buvo silpnai saugoma. Sužinojusi apie tai, lietuvių karo vadovybė pasiuntė į Prienus kar. S. Zaskevičiaus vadovaujamą vieną kuopą iš Kauno (apie 200 vyrų). Vasario 9 d. kuopa pasiekė Prienus ir tuoj išvyko į Birštoną. Vasario 10 d. anksti rytą kuopa iš Birštono išvyko Jiezno link. Sužinojus, kad priešas yra prie Jiezno miestelio, Sekonių kaime, kuopa gavo įsakymą pulti priešą ir užimti Jiezną. Kuopa buvo padalinta į tris būrius: I būrys turėjo pulti iš vakarų, II būrys iš pietų ir raitininkų būrys iš rytų.

Puolimas nepavyko, nes I būrio vadas Cetuchinas (rusas) kareiviams liepė nešaudyti, įsakinėjo pasiduoti, dalį kareivių nuvedė pas rusus ir pats pasidavė. II būrys buvo priėjęs prie Jiezno miestelio, kovėsi, bet buvo priverstas pasitraukti. Kuopa pasitraukė į Birštoną ir sustojo saugodama kelią į Prienus. Žuvo 18 kareivių, daugiausia dėl Cetuchino išdavimo. Keliolika vyrų pateko nelaisvėn. Kuopoje teliko 120 vyrų.

Vasario 11 d. į Prienus atvyko viena 1 pėst. pulko kuopa, kar. Žemaičio vadovaujama, ir kpt. Heegerio vadovaujamos dvi vokiečių kuopos su dviem patrankom. Lietuvių vadai susitarė su vokiečiais, ir vasario 13 d. drauge puolė bolševikus Jiezno miestelyje. Puolimo planas buvo tas pats, tik dabar turėta daugiau jėgų ir nebuvo išdavikų. Jiezno miestelis buvo apsuptas, bolševikai sumušti ir priversti bėgti. Lietuviams teko 4 kulkosvaidžiai, apie 50 šautuvų ir didelis šovinių grobis. Jiezno kautynės, vienos pirmųjų stambesnių kautynių, pakėlė lietuvių savanorių dvasią.

Kėdainių ir Jiezno kautynės, nors iš viso ir mažo masto operacijos, buvo Lietuvos reguliarios kariuomenės pirmosios kautynės. Jos kartu buvo ir kariuomenės pirmos pergalės; dešimteriopai gausesnis priešas buvo sumuštas. Tačiau tos kautynės pareikalavo aukų — Lietuvos kareiviai pelnė garbę kraujo aukomis. Pirmieji mūsų kariai žuvo 1919 m. sausio 11 d. Tai pačios pirmosios mūsų kariuomenės aukos: 2-jo pėst. pulko kareiviai-savanoriai Juozas Kalasiūnas ir Antanas Zambacevičius. Juos nukovė girtų vokiečių kareivių ranka Kauno gatvėse (Vytauto prospekte, jiems einant sargybon iš A. Panemunės kareivinių). Kareivis Povilas Lukšys (žuvęs 1919.II.8.) ir karininkas Antanas Juozapavičius (žuvęs 1919. II. 13) yra pirmos aukos kautynėse. Iš Lietuvos Karo Mokyklą baigusių pirmas karininkas žuvo 1919 m. rugpiūčio 24 d., tai 1-mo pėst. pulko ltn. Jurgis Sidaravičius.

Nuo 1919 m. gegužės mėn. vidurio prasidėjo planingesnės mūsų kariuomenės operacijos, tačiau mūsų jėgos tada dar nebuvo didesnės kaip 5-6 tūkstančiai durtuvų, 10 patrankų ir 200 kardų. Visą karo metą jaunai Lietuvos kariuomenei teko patirti didelių sunkumų: trūko ne tik aprangos ir ginklų, bet labai dažnai ir maisto, nes okupacijos išvarginti ūkininkai negalėjo daug padėti. Bet vis dėlto jaunosios kariuomenės įkarštis nugalėjo visus sunkumus. Jau 1919 m. vasarą, kai kur padedama vokiečių, kai kur vien tik savo jėgomis, mūsų kariuomenė atstūmė atgal rusus bolševikus.

Su lietuvišku ginklu visi buvo priversti skaitytis.

Šaltiniai

1. Ališauskas, Kazys, "Partizanai, **Lietuvių Enciklopedija**, XXII, Boston 1960.
1. Ališauskas, Kazys, "Savanoriai", **Lietuvių Enciklopedija**, XXVIII, Boston, 1963.
3. Butėnas, Julius, "Gyvenimas ir Darbai", **Mykolas Sleževičius**, Čikaga, 1954.
4. Yčas, Martynas, "Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai", **Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis**, London, 1954.
5. **Laikinosios Vyriausybės žinios**, 1918.XII.29, Nr. 1. 1919.I.16 Nr. 2-3, 1919.III.5 Nr. 4, 1919.9V.4 Nr. 5.
6. Laurinaitis, Jonas Martynas, "Ginkluotosios jėgos sudarymo pastangos, 1918 metais" **Vasario 16**, Kaunas, 1931.
7. "Lietuviškumo - Rusiškumo kova Lietuvos Kariuomenėje", **Mažasis židinys**, 1948.I.15, Nr. 14.
8. "Lietuvos Aviacija", **Skautų Aidas**, 1958 m. gegužis, Nr. 45.
9. Mažiulis, A. "Kautynės su bolševikais ties Kėdainiais ir Jieznu", **Darbininkas**, 1959 m.
10. Mikšys, S. "Balta-raudona", **Lietuvių Dienos**, 1957 lapkritis.
11. Natkevičius, Ladislovas, **Lietuvos Kariuomenė**, New York, 1919.
12. P. M. "Savųjų Tarpe", **Trimitas**, 1928 lapkričio 22, Nr. 47 (416).
13. Ruseckas, Petras, "Pagerbkime Kariuomenę", **Trimitas**, 1928 m. lapkričio 22 d., Nr. 47 (416).
14. Senn, Alfred E., **The Emergence of Modern Lithuania**, New York, 1959.
15. Šapoka, Antanas, **Lietuvos Istorija**, Fellbach, 1950.
16. Škirpa, Kazys, "Pakeliui su Mykolu Sleževičium", **Mykolas Sleževičius**, Čikaga, 1954.
17. Žukas, Konstantinas, **Žvilgsnis į praeitį**, Čikaga, 1959.

DIDŽIOJO ŠIAURĖS KARO FRONTAS LIETUVOJE, II

O. URBONAS

(Pabaiga)

Švedų kariuomenės kautynių rikiuotė šiaurėje siekė Wiesenthalio kaimą, frontas tęsėsi lygiagrečiai rusų - saksų fronto.

Kautynės prasidėjo apie 12 valandą dieną. Švedai pradėjo pulti nekeisdami savo kautynių rikiuotės ir turėdami frontą kiek ilgesni negu saksai. Išdėstyti švedai buvo irgi pagal linijinės taktikos reikalavimus, bet kautynių eigoje buvo numatyta įnešti tam tikrų pakeitimų, kurių anų laikų taktika nenumatė. Reiškia: centre švedų pėstininkai, kavalerija sparnuose — švedai pradeda pulti. Kai priartėjo kokius 100 žingsnių prie priešo, įvyko tas, ką Karolis XII vadindavo "pasidalinimas į kautynių grupes", kai kiekviena grupė puola stovintį prieš ją priešą.

Švedų sparnuose stovėjusi kavalerija puolė rusų-saksų sparnus, palikdama priskirtus pėstininkus (2 batalionus kiekviename iš sparnų) užpakaly. Rusų-saksų kairiojo sparno kavalerija, nelaukdama švedų kavalerijos smūgio, pasileido bėgti vos tik švedams iš vietos pajudėjus. Tuo būdu švedų kavalerija jau kautynių pradžioje galėjo apeiti rusų-saksų sparną ir pulti jų poziciją iš užpakalio.

Pietiniame rusų-saksų pozicijos sparne kautynės prasidėjo tuo pačiu. Skirtumas buvo tik tas, kad pirmus tris švedų puolimus rusams ir saksams pasisekė atremti. Tačiau pakartotas švedų kavalerijos puolimas ir šioje vietoje privertė rusų-saksų kavaleriją palikti kautynių lauką.

Sparnuose švedų pėstininkai susitiko su jau apeitu ir dalinai demoralizuotu priešu, kurį išvaikyti didelio sunkumo nesudarė. Iš visų pusių apsuptas rusų-saksų centras ilgai priešintis nepajėgė — ir visas jų frontas subyrėjo. Dviejų valandų kautynių pasekmės buvo tos, kad maždaug 7,000 rusų-saksų liko kautynių lauke ir tiek pat pateko į nelaisvę. Iš 6,500 rusų išsigelbėjo tik 1,500, o iš 9,000 saksų — tik apie 2,000.

Jei dabar pamėginti šias kautynes palyginti su Loevenhaupto laimėtomis kautynėmis ties Gemaeuerthofu, išsiaiškinti dalyvavusių kariuomenių vadovybių veiksmus (kas, žinoma, tenka daryti su dideliu atsargumu), reikia priminti Čerčilio "kokybinius faktorius" ir, svarbiausia, kad "karo vado sugebėjimus veikia jėgos, kurios yra sunku apskaičiuoti ir dar sunkiau nukopijuoti". Dėl to, nemėginant tą palyginimą atlikti iš pagrindų, tenka apsiriboti tik keletą detalių, kurios padės susidaryti tam tikrą išvadą.

Abu vadai turėjo galimybę pasirinkti kautynių lauką, ir abu apsistojo, maždaug, lygioje vietoje, kuri atatiko linijinės taktikos reikalavimus. Rehnschioeldas, kuris buvo beveik trigubai stipresnis kavalerija, pasirinko vietovę, kuri jam leido savo priešą lengvai apeiti. Loevenhauptas, būdamas žymiai silpnesnis kavalerija, priešingai pasistengė abu savu sparnus atremti į kliūtis, kad tokiu būdu sumažintų apėjimo pavojų.

Kautynių rikiuotė prieš kautynes abiejose pusėse buvo linijinės taktikos pobūdžio ir iki kautynių pradžios nebuvo keičiama.

Rehnschioeldo ir Loevenhaupto armijose buvo griežtai prisilaikoma kautynių principų, kurie anais laikais buvo priimti švedų kariuomenėje. Reiškia, kavalerija kovojo šaltu ginklu rankoje ir zovada puolė priešą. Pėstininkai gi taupė savo ugnį kol priartės prie priešo (kai kada iki labai artimo atstumo) ir puolė priešą durtuvu arba pike. Faktas, kad švedų pėstininkai ties Gemaeuerthofu iššaudė didelį kiekį municijos priklausė nuo to, kad švedų pėstininkams šiose kautynėse teko žymiai ilgiau kovoti prieš priešo stipresnes kavalerijos jėgas. Jų ugnis buvo dar veiksmingesnė, nes priešas jojo arkliais, nepripratintais prie ugnies.

Kautynių pagrindinis tarpsnis ties Fraustadtu ir ties Gemaeuerthofu buvo skirtingas, nes pirmose kautynėse Rehnschioeldas buvo trigubai stipresnis kavalerija ir lengvai apėjo abu priešo sparnus, antrose gi kautynėse Loevenhauptas, būdamas žymiai silpnesnis kavalerija, pats buvo apeitas ir apsuptas.

Atskirų ginklo rūšių bendradarbiavimas, siekiant pergalės, irgi buvo skirtingas. Jei Rehnschioeldas buvo žymiai stipresnis kavalerija, tai tuo pat metu jis buvo žymiai silpnesnis pėstininkais. Galima tvirtinti, kad jis sąmoningai ir tiksliai panaudojo savo kavaleriją, kad sudarytų pėstininkams kaip galima palankesnes puolimo ir atakos sąlygas. Loevenhaupto padėtis Wilzenfeldo laukuose buvo kaip tik priešinga: visiškai apsuptas rusų kavalerijos, jis buvo pri-

verstas jieškoti kautynių sprendimo pėstininkų pagalba, ko jis ir pasiekė, sumušęs Šeremetjevo pėstininkus. Švedų pėstininkai ten, savo kavalerijai padėdami, pasižymėjo dideliu karingumu, drausme ir pavyzdingu vadovavimu. Tai buvo pagrindinė priežastis, kad rusų apsupimas buvo pralaužtas ir jie buvo priversti palikti kautynių lauką.

Paskutinis šių kautynių tarpsnis — kautynės dėl Wilzen upelio — neturėjo sau analogiškų veiksmų Fraustadto kautynėse. Galima sakyti, kad tų veiksmų pagrindinis tikslas buvo atstatyti tvarką ir sudaryti reikalingas sąlygas persikėlimui per upelį. Kai kas iš švedų istorikų Loevenhauptą kaltino, kad tose kautynėse jis parodė per daug formalumo ir metodiškumo. Užmetimai, vargu, ar užtektinai pagrįsti. Ten Loevenhaupto būklę galima lyginti su jo padėtimi po kautynių ties Saločiais, kur jis susilaukė Karolio XII pagyrimo pareiškusio, kad kada kautynės yra baigtos, vado pagrindinis uždavinys yra kariuomenės surinkimas į "ordre de Bataille" "foer att komma i positur" — kad būtų tinkamoje padėtyje (apytikris vertimas).

1706 METAI

Kaip ir kiekvienais metais, žiemai artėjant, karo operacijos Kurše ir Lietuvoje lyg ir sustojo. Po švedų pergalės ties Gemaeuerthofu pagrindinis lietuvių pasipriešinimas buvo palaužtas, ir švedai, atrodė, ramiai galėjo žiūrėti į ateitį. Bet tą ramybę drumstė naujas priešas — rusų kariuomenė, kurios aktyvumas vertė švedus susirūpinti. Niekas, žinoma, netikėjo, kad po pergalės ties Gemaeuerthofu karo veiksmai tame karo teatre būtų užbaigti.

Žinome, kad maždaug tuo pat metu, kai rusų kariuomenės dalis pradėjo operaciją prieš Loevenhauptą, likusi jos dalis, apie 35,000, pajudėjo Vilniaus kryptimi tikslu toliau žygiuoti Vyslos link. Ta kariuomenė, pasiekusi Vilnių ir Kauną, prastovėjo kurį laiką pasirengusi, reikalui esant, grįžti atgal ir veikti prieš Loevenhauptą.

Žinome, kad pergalė ties Gemaeuerthofu kaštavo Loevenhauptui gan brangiai. Kaip jau buvo nurodyta, ypatingai nukentėjo jo kavalerija, kurioje liko nedaugiau kaip 1,000 vyrų. Pėstininkai, jei ir neturėjo tokių didelių nuostolių, kaip kavalerija, tačiau irgi nukentėjo gan smarkiai. Nustoti daugiau kaip 1900 vyrų tokiai neskaitlingai kariuomenei, kokia tada buvo Loevenhaupto kariuomenė, buvo sunku. Ne be pagrindo dėl to Loevenhauptas į ateitį žiūrėjo skeptiškai, nes jautė, kad rusai su laiku atsigaus ir pakartos savo puolimą. Priešintis atvirame lauke Loevenhauptas, esamomis sąlygomis, negalėjo. Todėl, atsimindamas pagrindinį jam nustatytą tikslą — apginti Rygą — jis nutarė, rusams spaudžiant, trauktis Rygos link ir, reikalui esant, gintis pačioje Rygoje.

Rusų puolimo ilgai laukti neteko. Rugpjūčio 13 rusų kavalerija, palikdama užpakalyje Mintaują ir Bauskę, priartėjo prie Rygos ir jau kitą dieną pasirodė kairiajame Dauguvos krante prie miesto, kur įsirengė stovyklą. Rusų pėstininkai apgulė Mintaują ir Bauskę. Mintauja kapituliavo rugsėjo 4 d. Bauskė rugsėjo 13 d. Po tų pasisekimų apie vienas trečdalis kariuomenės paliko Kuršą ir nužygiavo Vilniaus link prisijungti prie pagrindinės rusų kariuomenės. Kurše ir Lietuvoje liko apie 11,000 rusų kariuomenės generolų von Rosen ir Bauerio vadovybėje.

Loevenhauptas sutraukė savo pėstiją, kurią pavyko išgelbėti, į Rygą, o kavaleriją išdėstė Dauguvos upės dešiniajame krante tikslu stebėti rusų veiksmus ir judėsius į šiaurę ir į rytus nuo Rygos. Ryga turėjo savo nuosavą gan stiprią įgulą, taigi, atvykus dar Loevenhaupto pėstijai, jautėsi gan saugiai, tuo labiau, kad buvo tam tikrų davinių, rodančių, kad Karolis XII nepaliks Rygos savo likimui, bet vienu ar kitu būdu jai padės.

Rusų kariuomenės koncentracija Gardine ir jų okupacinių dalių Lietuvoje ir Kurše neveiklumas ramino švedus ir davė jiems reikalingo poilsio. Vienu momentu atrodė, kad nusistovėjęs ramumas bus rusų sutrukdytas. Jie, mat, įvykdė didesnio masto žvalgybos žygį Dauguvos dešiniajame krante ties Kuoknese. Ten pasirodė gen. Bauerio kavalerijos rinktinė, kuri, nesutikdama beveik jokio pasipriešinimo, veržėsi pir-

myn, naikindama ugnimi ir kardu viską, ką tik pakely sutiko. Bet, staiga, tas rusų žygis buvo sustabdytas ir jų kariuomenė skubiai persikėlė į pietus. Atrodė, kad pietuose vyksta žymesni įvykiai, kurie nukreipė į save visą rusų dėmesį.

Karolis XII kaip tik tuo metu su savo kariuomene apsistojo Lietuvos širdyje ir apgulė dideles rusų jėgas Gardine. Tačiau apie tai Rygoje niekas nežinojo, nes ryšiai su Karoliu ištisus 3 mėnesius buvo visiškai nutraukti. Mat, tarp švedų Lietuvos fronte ir Karolio XII pagrindinės kariuomenės stovėjo stiprios rusų jėgos, pro kurias švedų ryšininkai negalėjo prasiskverbti. Sutraukta Rygoje švedų kariuomenė buvo priversta vadovautis senosiomis Karolio instrukcijomis ir įsakymais, pritaikant juos kiek galima prie susidariusių aplinkybių.

Svarbiausias klausimas, sudaręs švedams daugiausia rūpesčio, buvo: kuriam laikui užteks maisto atsargų? Sudarant atsargas, buvo rūpintasi tik Rygos įgula. Netikėtas Loevenhaupto su kariuomene atvykimas į Rygą, aišku, sudarė tam tikrų sunkumų, kuriuos Rygos gubernatorius norėjo nugalėti pačiu paprasčiausiu būdu: priversti Loevenhauptą palikti Rygą. Nes tik taip galima aiškintis Rygos gubernatoriaus laišką Karoliui XII (1705 m. rugsėjo 12 d.), kuriame jis karaliui praneša, kad Loevenhaupto kariuomenė visiškai tinka karo lauko veiksmams. (Ir iš tikrųjų, sunku gi suprasti, kad Rygos gubernatorius nežinotų, kokioje būklėje yra Loevenhaupto kariuomenė. Man neteko švedų archyvuose užtikti dokumentų, kurie rodytų, kad švedų augštesniųjų vadų tarpe būtų buvę nesusipratimų ir trynimosi. Šiuo atžvilgiu tas laiškas karaliui daug ką pasako). Loevenhauptui griežtai atsisakius palikti Rygą, gubernatorius sušaukė posėdį, kuriame turėjo dalyvauti visi švedų generolai ir pulkininkai.

Svarbiausias klausimas, į kurį karo taryba turėjo atsakyti, buvo: kokiu būdu vesti tolesnias operacijas prieš rusus, defenzyviniai, ar ofenzyviniai? Prieš antrąjį kariavimo būdą, pirmon eilėn, stovėjo maisto klausimas, nes susidarytų nenugalimi maisto sunkumai, kariuomenę sutelkus vienoje vietoje. Be to, šarvuotė ir ginklavimas nebuvo toki, kad lengva širdimi galima būtų pradėti aktyvius veiksmus. Vispusiškai apsvarsčius reikalą, karo taryba priėjo išvados, kuriai pritarė dauguma, kad reikia išlaukti švedų pagrindinės kariuomenės veiksmų, nes vis dar buvo tikėta, kad Karolis XII nukreips savo veiksmus į šiaurę ir grąžins švedams veiksmų laisvę Kurše (įdomu, kartu ir keista, kad generolas Froelich — Rygos gubernatorius — kuris tą posėdį sušaukė ir pats jame dalyvavo, lapkričio 27 d., t. y., savaitę po posėdžio — savo laiške Karoliui ir vėl kartoja nuomonę, kad Loevenhauptas galėtų iš Rygos išeiti, nes jo kariuomenė pilnai tinka kautynėms.

Kaip aštriai tuo metu stovėjo maisto klausimas, galima matyti iš "ekonomijos įgaliotinio" pranešimo, kuriame sakoma, kad, jei priešas pultų Rygą, jis negalėtų atsakyti už Rygos įgulos išmaitinimą, nes Livonija jau pasiekė "die letzten Zuege" (prieš galą). Loevenhaupto laiškas Karoliui XII 1705 m. gruodžio 7 d.).

Prie visų sunkumų prisidėjo dar ir tas, kad gruodžio pradžioje ryšiai su Karoliu XII vėl buvo nutraukti ir negalėjo būti atstatyti net iki vasario pabaigos. Galų gale 1706 m. vasario 26 d. į Rygą buvo pristatytas Karolio XII laiškas, rašytas sausio 21 d. Skolobovoje (2 mylios į rytus nuo Gardino), kuriame jis pranešė, kad jam pasisekė Gardine užblokuoti stambias rusų jėgas ir kad jis turi žinių, jog rusai yra pasirengę Kuršą palikti.

Norisi šiek tiek stabtelėti prie Karolio XII įsakymo formulavimo, nes tas atskleidžia jo vadovavimo metodą. Aišku, taip formuluoti uždavinį galima tik visiškai pasitikint vykdytojui ir žinant, kad vykdytojas teisingai supras jam duotą uždavinį ir griebsis visų priemonių jį atatinkamai įvykdyti. Karolis rašo: "Tuo būdu jūs privalote žiūrėti, gal galėsite ką nors pasiekti prieš priešą vietoje (Kurše ir Lietuvoje); Kuršą ir Lietuvą mes norėtume palikti jūsų globoje, kad vykdytumėte kas jūsų nuomone geriausiai atatinka padėčiai". Kaip matome, Karolio įsakymas ir, bendrai, santykiai su pavaldiniais yra pagrįsti pasitikėjimu ir supratimu. Jis vengia duoti tiesioginius įsakymus ir statyti tiesioginius uždavinius, pasitenkina tik bendrais nurodymais ir respektuoja tą, kas anais laikais buvo vadinama kiekvieno "raison de guerre". Dėl tų didelių atstumų, kurie skyrė vyriausią būstinę nuo vykdytojo štabo ir primityvių susisiekimo priemonių, kitas metodas gal ir nebuvo galimas. Tačiau, iš karo istorijos mes žinome, kad neretai buvo mėginta vadovauti, neatsižvelgiant į atstumą. Užtat ir tokio vadovavimo rezultatai būdavo atatinkami. Tik tikrai didelis karo vadas galėdavo sprendimą perleisti savo pavaldiniui, žinodamas, kad galutinėje išvadoje atsakomybę jis pats turės paimti.

Atsakydamas į laišką, Loevenhauptas rašo, kad jo noras buvo padėti karaliui Gardino operacijoje, kad tam tikslui jis galėtų surinkti apie 8,000 vyrų, tačiau yra priverstas stovėti vietoje, nes, turėdamas prieš save skaitlingą priešą ir teturėdamas vos 1,000 raitelių, toli gražu dar neatsigavęs po didelių nuostolių kautynėse ties Gemaeuerthofu, jis pajudėti negali. Visa jo ka-

valerija, atsižvelgiant į didelį maisto ir pašaro trūkumą, buvo išdėstyta labai plačiai ir jos sutelkimas pareikalautų gan daug laiko.

Nesuspėjo Loevenhaupto laiškas pasiekti adresato, kai Karolis XII kitu laišku, 1706 m. vasario 19 dieną, griežtesne forma įsako Loevenhauptui rinkti maistą ir pašarą Kurše ir Žemaitijoje, o jei rusai dar stovi Kurše, "duoti jiems per pirštus". Savo laiško pabaigoje Karolis praneša Loevenhauptui, kad 10,000 lenkų pajudėjo iš Gardino į šiaurę ir švedų kavalerijos rinktinė plk. Daeckerio vadovybėje žygiuoja Kauno link.

Nežiūrint šį kartą jam duoto įsakymo "suduoti rusams per pirštus" (bet ir vėl paliekant vykdytojui spręsti kur, kam ir kada), Loevenhauptas iš vietos nepajudėjo, atsakydamas Karoliui, kad jis "su dideliu apgailestavimu" turi susilaikyti nuo bet kurių veiksmų, nenorėdamas pražudyti 3,000 puikių pėstininkų, kurie sudaro jo kariuomenės branduolį, dėl to, kad jie, reikalui iškilus, negalės būti paremti kavalerijos.

Šio epizodo metu Loevenhauptas konsekventiškai prisilaiko savo nusistatymo, ir, nežiūrint tiesioginio Karolio įsakymo, vykdo savo planą taip, kaip jam atrodo geriau. Kada visos aplinkybės paaiškėjo ir Karolis gavo Loevenhaupto paaiškinimus, jis jo motyvus respektavo ir patvirtino jo laikyseną.

Kol vyko tas susirašinėjimas, Loevenhauptas gavo iš Šeduvos Daeckerio pranešimą, kad su 2,000 dragūnų jis atvyko į Šeduvą ir laukia tolesnių įsakymų. Jis dar pranešė, kad 10,000 lenkų kariuomenės artinasi prie Vilniaus. Ryšiai su Karoliu XII ir vėl nutrūko.

Iki birželio mėnesio vidurio Loevenhauptui teko laukti žinių iš Karolio. Kaip jau žinome, Karolis balandžio pradžioje paliko Gardino apylinkes ir nužygiavo į pietus paskui rusų kariuomenę, kuri žygiavo Lietuvos Brastos link. Pinske būdamas, Karolis nutarė išspręsti Augusto II klausimą ir pradėjo savo tolimą žygį Saksonijos link. Per Valuinę ir Didžiąją Lenkiją, jis pasiekė Saksoniją — ir tik 1708 metų vasario mėnesio bėgyje jis vėl pasirodė Lietuvoje.

Lietuvoje buvo palyginamai ramu iki 1706 m. rugsėjo mėnesio. Švedai per tą laiką organizavo savo kariuomenę, kiek galint ją papildė, aprengė, apginklavo ir skubėjo pravesti rekvizicijas, kad papildytų Rygos sandėlius. Švedų pavartota taktika dabar skyrėsi nuo ankstesnės. Visa jų kariuomenė buvo sutelkta vienoje vietoje, kol suvartodavo apylinkės maisto ir pašaro išteklius. Tada kiek paslinkdavo toliau — ir vėl stovėjo vietoje, kol suvartodavo ir sušerdavo viską, ką tik apylinkėje galėjo surasti. Silpni lietuvių daliniai lyg bitės apsupdavo švedus, bet nieko ypatingo jiems padaryti negalėdavo, nes siųsti kiek toliau silpnas rekvizicines rinktinėles švedai vengė, o pagrindinėms jų jėgoms lietuvių daliniai pakenkti negalėjo. Rusai laikėsi visiškai pasyviai visas savo jėgas sutelkę į Polocką. Žinoma, šiokių tokių susidūrimų švedų su lietuviais įvykdavo, bet rimtesnių kautynių buvo vengta iš abiejų pusių.

Rugsėjo pradžioje Loevenhauptas susilaukė trijų ir pusės pėstininkų pulkų ir kavalerijos dalinio (400 raitelių). Pėstininkai atvyko iš Tallino ir Oeselio salos, o kavalerija iš Pernau. Šie sustiprinimai papildė Loevenhaupto jėgas iki 10,000 (ar kiek daugiau) gerai apmokytų ir apginkluotų vyrų, su kuriais jis jau galėjo veikti. Taigi, jis ir pajudėjo į pietus, turėdamas Vilnių savo tikslu. Spalio vidury jis pasiekė Vilnių ir, beveik be jokio pasipriešinimo, jį užėmė. Vilniaus okupacija buvo labai žiauri. Nekalbant apie didelę kontribuciją, Vilniaus miestui uždėtą, kurią miestas sumokėjo, švedų elgesys mieste prilygo plėšikų gaujai, bet ne reguliariai kariuomenei. Nepasigailėjo švedai nei bažnyčių, nei vienuolynų, dauguma jų buvo visiškai apiplėšti. Ypatingai žiauriai švedai elgėsi su jėzuitais ir jų organizacijomis. Neužsiliko švedų archyvuose nei vieno dokumento (o gal tik man nepasisekė jų surasti), kuris minėtų bet kokias priemones prieš švedų karių sauvaliavimą, taigi atrodo, kad į plėšimus, vagystes ir prievartavimus švedų vadovybė žiūrėjo pro pirštus.

Vilniaus okupacija tęsėsi 6 savaites. Lapkričio pabaigoje švedai iš Vilniaus pajudėjo ir nužygiavo į Užpalius. To žygio tikslas buvo padėti Rygos miesto prekybai su Rytine Lietuva ir dalinai Rusija, kuri, įrengus rusams savo užtvaras išilgai Dauguvos, buvo visiškai nutraukta. Prekybos nutraukimas Rygos miestui buvo labai nuostolingas, taip pat ir švedams. Savo žygiu švedai norėjo apsaugoti navigaciją Dauguvos upe ir, gerai progai pasitaikius, gal pulti rusus Polocke.

Toliau Užpalių švedai nežygiavo. Mat, švedams tik iš Vilniaus pajudėjus, miestas buvo užimtas Vyšnioveckio kariuomenės. Vyšnioveckis, ne tik užėmė miestą, bet pradėjo jį tvirtinti, aiškiai rodydamas, jot ten pasiliks, įsirengs Vilniuje savo bazę, iš kurios toliau ves karines operacijas prieš švedus. Tokiomis sąlygomis puldami rusus Polocke, švedai statė į pavojų savo komunikacijos linijas, kurias Vyšnioveckis galėjo perkirsti ir taip švedai būtų atkirsti nuo Kuršo ir Rygos.

Nieko neveikdamos, abi pusės prastovėjo šioje padėtyje iki 1707 metų pradžios.

1707 METAI

Tų metų pradžia į bendrą Lietuvoje padėtį įnešė didelį pasikeitimą. Metų pradžioje Vyšnioveckis sužinojo apie Altranstaedto taikos sutartį, sužinojo, kad Augustas II buvo priverstas atsisakyti Lenkijos karališko sosto ir kad St. Leščinskas buvo paskelbtas Lenkijos karalium. Kaip "ištikimas savo karaliaus pavaldinys" (Vyšnioveckio žodžiai) jis suėjo į slaptus ryšius su Loevenhauptu, pasižadėjo būti ištikimu naujam Lenkijos karaliui ir pasiūlė Loevenhauptui savo patarnavimus. Savo patarnavimus jis pasiūlė tokius: slėpdamas savo politinį atsimetimą nuo rusų, toliau visą iš jų gaunamą informaciją pradėti perdavinėti švedams. Tokio Vyšnioveckio atkritimo dėka Loevenhauptas gavo visą eilę slaptų rusų raštų, kuriuos gen. Hallertas (rusų kariuomenės Polocke vadas) siuntė Vyšnioveckiui informacijai ir vadovavimuisi. Norėdamas ilgesnį laiką naudotis susidariusia padėtimi, Vyšnioveckis savo susitarimą su švedais laikė paslaptyje ir slėpė jį nuo savos kariuomenės.

Kad ta netikėta pagalba iš buvusio priešo buvo švedams ypatingai maloni ir naudinga, savaime suprantama. Tuo būdu švedai sužinojo, kad didesnės rusų jėgos yra vežamos rogėmis iš Vitebsko į Polocką, kad Hallertas neseniai sugrįžo iš Smolensko, kur turėjo pasimatymą su caru Petru, kuris pažadėjo jam atsiųsti dar 5,000 kariuomenės, kad Hallertas, orui šiek tiek atšilus, ruošiasi pradėti aktyvius veiksmus prieš švedus ir kad parengiamieji puolimaui darbai jau yra įpusėję ir t.t.

Atrodo, kad Vyšnioveckio persimetimas į švedų pusę buvo reikšmingas ir svarbus švedams įvykis. Jie dabar turėjo šaltinį, iš kurio galėjo semtis tikras žinias apie priešo planus, jo kariuomenės sudėtį ir jėgą, artimiausius tikslus ir t.t. Atrodo, kad tokio įvykio akivaizdoje anų laikų švedų vadų raštuose ir senesniųjų laikų švedų istorikų veikaluose turėtų atsirasti komentarų ir tų įvykių įvertinimų. Tačiau, keista, nesuradau švedų archyvuose nei vieno dokumento, kuris vienaip ar kitaip tą įvykį vertintų. Yra Loevenhaupto raštas, kuriame jis praneša apie įvykusį faktą — tai ir viskas. Visa eilė mano peržiūrėtų istorinių veikalų irgi nurodo tik faktą, bet nuo komentarų arba įvertinimo susilaiko. Kuo tai paaiškinti — nežinau. Gal ir jiems šis faktas iššaukė tam tikrą nemalonų prieskonį, kaip tai buvo su manim, kada apie tai skaičiau. Kaip ten bebūtų, Vyšnioveckio pasielgimas yra priešingas karinei garbei ir riteriškoms tradicijoms, kurios kaip ir privalomos kiekvienam karininkui. Sakau, gal. . .

Gavę iš Vyšnioveckio tikslias žinias apie rusų kariuomenės pasirengimus ir planus, švedai pasitraukė į Žemaitiją ir savo vyriausią būstinę įrengė Varniuose.

Nežiūrint to, kad majoras Buda su 46 vėliavomis Sapiegos kariuomenės irgi pasitraukė Žemaitijon, susijungė su švedais ir išsidėstė švedų užimtuose plotuose, o santykiai su Vyšnioveckiu darėsi vis stipresni, tačiau per visą 1707 m. pavasarį nieko ypatingo Lietuvoje neįvyko. Vyšnioveckis tebesėdėjo ant dviejų kėdžių: oficialiai jis vaidino švedų priešą ir tokio pat nusistatymo buvo jo kariuomenė. Slaptai, gi, jis tarnavo švedams perduodamas visą informaciją, kurią tik gaudavo iš rusų, iš Polocko. Kariauti prieš švedus jis, žinoma, dabar negalėjo, viešai jiems talkininkauti — irgi, tai ir beliko jam toliau vaidinti savo išdavikišką vaidmenį.

Kaip ilgai tokia padėtis tęsis — niekas nežinojo.

Ką gi veikė švedai bestovėdami Žemaitijoje? Karolis XII, atvykęs į Altransteadtą 1706 m. lapkričio 12 dieną, surašė Loevenhauptui naują instrukciją, kurią pastarasis gavo sekančio mėnesio 4 dieną. Instrukcija apima du svarbiausius klausimus. Pirmas liečia Loevenhaupto kariuomenės sudėtį ir pajėgumą ir faktiškai atsako Loevenhauptui į jo pakartotinus prašymus duoti sustiprinimų, kad galėtų pradėti veiksmus prieš rusus ir jų sąjungininkus lietuvius. Ši instrukcijos dalis yra mažiau įdomi, nes daugiausia kalba, kad nuo pagrindinės kariuomenės Karolis negali nieko išskirti Loevenhaupto dispozicijon, kad iš Švedijos irgi nieko jam duoti negali ir t.t. Antroji instrukcijos dalis, tačiau, yra įdomesnė, nes tiesiogiai liečia Lietuvą ir jos gyventojus. "Jūs geriau už kitus suprantat", rašo Karolis Loevenhauptui, "kaip svarbu mums turėti savo rankose tokią tvirtovę kaip Ryga, taigi, reikia sudaryti jai tokias sąlygas, kad ji visose aplinkybėse galėtų atremti apgulą, arba blokadą. Dėl to jūs privalote aprūpinti Rygos sandėlius reikalinga maisto ir pašaro atsarga, apranga ir kita medžiaga, kuri tik tvirtovei yra reikalinga, kad, reikalui esant, galėtų sėkmingai priešintis".

Ta instrukcija besivadovaudami, švedai, suprantama, nesivaržė su priemonėmis. Viena naujiena, tiesa, buvo vartojama: Karoliui įsakius, ūkininkams buvo išduodami kvitai už rekvizuotus dalykus su pažadu, po karo, pagal kvitus, viską apmokėti. Taip vyko visame Lietuvos plote, nes stovėdami Žemaitijos centre, dėl Vyšnioveckio persimetimo jie galėjo praplėsti rekvizicijos plotą į tolimesnius Lietuvos kampus. Deja, šio rekvizicinio darbo talkininkai buvo Sapiegos žmonės, kurie dabar turėjo progą pasiek-

ti tolimiausias Lietuvos vietas, kur ir suvesdavo savo asmenines sąskaitas su savo "priešais".

Žinios apie rusų kariuomenės pasirengimus pulti Rygą ir Talliną vis kartojosi. 1707 m. balandžio bėgyje švedams pasisekė Saksonijoje sugauti rusų diplomatą kunigaikštį Ismailovą. Iš pas jį rastų dokumentų švedai patyrė, kad rusai, naudodamiesi Karolio Saksonijoje užtrukimu, rengiasi pulti ir sumušti Loevenhauptą ir užimti Rygą su Tallinu. Maždaug tuo pat metu švedams pasisekė Lietuvoje sugauti rusų kurjerį, kuris vežė carui Petrui rusų pasiuntinio Hagoje Matvejevo laišką. Laiške jis rašė, kad caro Petro draugų nuomone, Karolio buvimas Saksonijoje turi būti kaip galima greičiau išnaudotas, užimant Rygą ir Talliną. Tų tvirtovių užėmimas, ne tik nutrauktų Karolio susisiekimą su Švedija, bet taip jį susilpnintų, kad vėliau jau nebesudarytų didelio sunkumo jį sumušti.

Kad švedams Kurše ir Lietuvoje gresia netarpinis pavojus, niekas neabejojo. Tačiau, švedų laimei, rusai paruošiamuosius darbus užtęsė ir pavėlavo. Kai, galų gale, 1707 m. pabaigoje - 1708 m. pradžioje jie pajudėjo, buvo jau per vėlu. Karolis XII pagreitintu žygiu pasuko Kuršo link ir laiku suspėjo tiek priartėti, kad rusų puolimas pasidarė neįmanomas. Loevenhauptas su savo kariuomene išvengė neišvengiamos katastrofos.

Kuo paaiškinti tokį rusų pavėlavimą? Prie Dniepro stovėjo lietuvių Bychovo tvirtovė. Jos komendantu buvo Vyšnioveckio bendradarbis gen. Kristupas Czicnickis. Sužinoję apie Vyšnioveckio persimetimą į švedų pusę, rusai savo kariuomenės užnugary pajuto tvirtovę, kurią valdė švedų sąjungininkas. Rusų vadovybė dalinai sustabdė pasirengimus pulti švedus Lietuvoje ir nusprendė pirmiau užimti Bychovą. Stiprios rusų jėgos buvo nukreiptos prieš Bychovą ir tvirtovė buvo apgulta. Gen. Czicnickis gynėsi drąsiai, bet kai pareikalauta iš Loevenhaupto pagalba neatvyko, jis liepos pradžioje kapituliavo ir perdavė tvirtovę rusams.

Bychovo tvirtovės drąsus gynimas, matomai, gerokai išsėmė rusų jėgas, nes per visą pavasarį ir vasarą nieko nebuvo veikiama prieš švedus Kurše ir Lietuvoje. Buvo dar ir kita priežastis, kuri sulaikė rusus nuo veiksmų. Tuo metu Karolis XII sėkmingai užbaigė karo veiksmus Saksonijoje. Tolesnes operacijas jis jau galėjo nukreipti bet kuria kita kryptimi. Saksonijos ir Lenkijos klausimai buvo išspręsti pagal Karolio norą, liko caras Petras, kuris vienas Karoliui dar priešinosi. Tų dviejų stambių asmenybių susidūrimas darėsi neišvengiamas, ir caras Petras visai pagrįstai manė, kad artimiausiu laiku jo ginčas su Karoliu turės būti, vienaip ar kitaip, tačiau galutinai, išspręstas. Tokiom sąlygom esant jam buvo nenaudinga eikvoti savo kariuomenę šalutiniams tikslams siekti ir rizikuoti stojant į sprendžiamas kautynes su susilpninta kariuomene.

Švedai Lietuvoje stovėjo visiškai ramūs ir galėjo sėkmingai "tęsti jiems pavestą darbą". Vyšnioveckis su savo kariuomene stovėjęs Lietuvos pietų-rytų dalyje dengė švedus nuo netikėto rusų kariuomenės pasikėsinimo. Perėjęs švedų pusėn, Vyšnioveckis ištikimai jiems tarnavo, aiškindamas jiems savo tarnybą ištikimybe Lenkijos karaliui ir Lietuvos D. Kunigaikščiui (kad Leščinskas buvo tik švedų marijonetė, Vyšnioveckis, matyti, ir žinoti nenorėjo).

Rugpjūčio pradžioje buvo pastebėti rusų kariuomenės judėsiai šiaurinėje Lietuvoje, bet pasirodė, kad, pirmon eilėn, jie buvo nukreipti prieš Vyšnioveckį, kuris vienas dengė Kuršą nuo rusų kariuomenės puolimo iš pietų pusės. Gal, šia proga, verta paminėti vieną dalyką, kuris krinta į akis, vartant švedų archyvuose užsilikusius anų laikų dokumentus. Visuose pranešimuose apie kautynes, pav. tiek Jakūbpiliu, ties Saločiais, prie Biržų ir kt., kur tik paliečiama Vyšnioveckio kariuomenė, galima surasti Vyšnioveckiui nemalonius atsiliepimus apie lietuvių karius. Išsireiškimai: menkas karys, nedrausmingas, neapdairus gynėjas, mažos vertės kariuomenė ir t.t., kartojasi beveik kiekviename pranešime; tuo ir paaiškinama pergalės prieš žymiai skaitlingesnį priešą ir didelius jo nuostolius. Bet tai buvo tais laikais, kada Vyšnioveckis kariavo prieš švedus. Perėjus jam švedų pusėn, pranešimų tonas visiškai pasikeitė. "Drąsi ir judri kariuomenė", "drąsiai ir sėkmingai gina Kuršo pietų sieną" — toki ir panašūs atsiliepimai pakeitė ankstyvesnius, nelabai garbingus atsiliepimus apie Vyšnioveckio kariuomenę. Sic transit gloria mundi.

Rugsėjo mėnesio bėgyje ramybė užviešpatavo visoje Lietuvoje. Žinia, kad švedai iš Saksonijos pajudėjo rytų kryptimi visus įtikino, jog artinasi sprendžiami dalykai ir paragino visus dar kartą peržiūrėti visus parengiamuosius ir jau atliktus darbus, kad neatsidurtų keblioje būklėje ateinančių įvykių akivaizdoje.

Ramybė Lietuvoje ir Kurše leido ten buvusiems švedams tvarkytis, kariuomenę tinkamai papildyti ir aprūpinti. Karolio XII įsakymą pildant, kariuomenė gavo iš Švedijos keletą papildymų. Loevenhauptas galėjo papildyti savo pėstininkų kuopas iki 150 vyrų ir kavalerijos eskadronus iki 125 raitelių, t. y. iki etatinio stiprumo.

Kai 1707 m. rugpjūčio bėgyje švedų pulkai pajudėjo iš Saksonijos, kur jie išstovėjo virš

metų, jie buvo papildyti iki etatinio skaičiaus ir aprūpinti modernia anų laikų karine technika. Pinigus kariuomenės išlaikymui ir aprūpinimui turėjo duoti Saksonija, dėl to aišku, kad buvo pirkta ir gaminta vien tik moderninė karinė technika. Visos algos irgi buvo laiku išmokėtos ir atrodė, kad kariuomenė būsimoms operacijoms buvo parengta. Tačiau, iš tikrųjų, taip nebuvo, nes jau žygio metu Karoliui teko įsitikinti, kad šaudmenų klausimas buvo nesutvarkytas ir kariuomenei ypatingai trūko pėstininkų ir kavalerijos municijos. Kaip tas galėjo įvykti —neaišku. Rugsėjo 22 d. Karolis XII buvo priverstas rašyti Pomeranijos švedų vyriausiam vadui gen. feldmaršalui Jurgen Melin pristatyti reikalingą municiją, reikalui esant, paimant ją iš visų švedų užimtų tvirtovių, jei reikalaujamo kiekio Štetino sandėliuose neatsirastų.

Iš užsilikusių švedų archyve dokumentų matyti, kad visas švedų užimtose Pomeranijos tvirtovėse rastas parakas ir švinas buvo surinktas ir išsiųstas Karoliui, tvirtovės, gi, gavo joms priklausantį paraką ir šviną tik 1708 m. pradžioje karo kolegijos Štockholme rūpesčiu.

1708 METAI

Tuo metu, kai švedų pagrindinė kariuomenė (35,000) 1708 m. sausio pradžioje žygiavo per Prūsų ežerų sritį Gardino link, Lietuvoje susidarė būklė, kuri trumpam laikui sudarė viso besitęsiančio karo centrą. Būklė Lietuvoje pradėjo rimtėti jau 1707 m. spalio pabaigoje, kai buvo pastebėti rusų kariuomenės judėsiai, kuriuos kitaip negalima buvo paaiškinti, kaip rusų noru pradėti senai rengiamą operaciją prieš švedų jėgas Kurše ir Lietuvoje, kad turėtų laisvas rankas sprendžiamajame susidūrime su Karoliu XII. Rusų jėgos pajudėjo iš Polocko ir iš Vilniaus ir pasiekė Drują, o gen. Bauerio kavalerija persikėlė per Dauguvą, supdama Kuršą iš šiaurės.

Susidariusią padėtį Loevenhauptas apibūdina Karoliui savo laiške sausio 5 d. taip: "Yra nustatyta, kad priešas visas savo jėgas nukreipė prieš mus. Vilniuje būdamas caras, kaip atrodo, nori savo dalių Žemaitijoje pagalba išvilioti mus iš Kuršo. Gen. Baueris su 40 kavalerijos pulkų žygiuoja prieš mus iš Dauguvos pusės. Tokiu būdu rusai nori mus pulti iš dviejų pusių. Caras tikisi dabar turėsiąs laisvas rankas, nes tiltai per Vyslą yra sugriauti, o karališkoji Didybė, mūsų karalius, yra priverstas apsistoti Lenkijoje žiemai .Bet aš tikiu, kad, Dievui padedant, tas jiems nepasiseks". Toliau Loevenhauptas rašo, kad jo tikslas yra išgelbėti kariuomenę ir Rygą. Tačiau jis numato, kad Kuršas ir Žemaitija, jo maitinimo bazė, bus visiškai išplėštos, maisto ir pašaro atsargos bus dalinai sunaudotos rusų, o daugiausia sunaikintos ir jam pavesta kariuomenė susidurs su didžiausiais sunkumais, jei ir toliau bus verčiama maitintis vien tik vietiniais ištekliais. Būklė gali susidaryti kritiška, nes puolančių rusų jėgos, jo nuomone, siekia 70,000.

Sausio 22 d. abu rusų generolai, Baueris ir Repninas, pasiekė Kuršo sieną, pirmas į rytus nuo Bauskės, o antrasis iš Vilniaus pusės. Prastovėję ten keletą dienų, jie netikėtai pasisuko atgal ir atsitraukė. Pasirodė, kad pirmos Karolio XII pagrindinės kariuomenės voros pasiekė Smurgainis (į rytus nuo Vilniaus). Netrukus ten susirinko visa Karolio kariuomenė, kuri apsistojo žiemai tarp Smurgainių ir Vilniaus.

Sausio pradžioje susidariusi švedams pavojinga būklė privertė Loevenhauptą sutelkti visą jo kariuomenę į Mintaują, kur jis įrengė stovyklą ir ją atatinkamai įtvirtino. Iš tos stovyklos jis norėjo pradėti veiksmus, kai rusų puolimo kryptis ir operacijų planas visiškai paaiškės. Išaiškinti gi rusų manevrą ir tuo pačiu pridengti švedų kariuomenės stovyklą ties Mintauja, jis pavedė Vyšnioveckiui, kuris jau 1707 m. gegužės mėn. viešai pasiskelbė save Leščinskio šalininku, prisaikdino jam savo kariuomenę (kai kas iš švedų istorikų tvirtina: "ne be sunkumų") ir viešai stojo švedų pusėn. Dengdamas švedus Mintaujoje, jis turėjo visą eilę susidūrimų su rusais. Žinoma, tai nebuvo stambios kautynės, daugiausia tik žvalgomųjų dalių susirėmimai, bet ir jie stabdė rusų žygį, vertė juos manevruoti ir laimėdavo laiką, kuris tuo metu švedams ypatingai buvo brangus.

Kad švedai Vyšnioveckio veiklą įvertino, matyti iš Loevenhaupto pranešimo karo kolegijai Stockholme, kur Vyšnioveckio veiksmus jis vadina "betydelsefulla insatser" —reikšmingais veiksmais.

Sutelkus visas švedų jėgas į Mintaują ir nustačius ryšius su Karoliu XII Smurgainių srityje, švedų kariuomenė Kurše ir Lietuvoje kaip ir užbaigė savo uždavinį.

ŠVEDAI PALIEKA LIETUVĄ

Kai 1708 m. vasario mėn. Loevenhauptas sužinojo apie Karolio XII ir jo kariuomenės atvykimą į Smurgainių sritį, jis kreipėsi į karalių su prašymu leisti jam atvykti i vyriausią būstinę, kad praneštų apie padėtį Kurše ir Lietuvoje, išgautų pinigus, ypač karininkų algas, kurios už ilgą laiką nebuvo išmokėtos ir gautų informacijų ir nurodymų dėl tolesnių veiksmų.

Petro Didžiojo pėstininkai - šauliai

Leidimas buvo jam duotas, ir kovo 25 d. jis atvyko į Radoszkovicze, kur buvo apsistojęs Karolis su štabu.

Prašomų pinigų jis negavo, nes kasa tėvynėje ir karo lauko iždas buvo tušti, bet tuo labiau jis gavo visokių nurodymų, kaip sutvarkyti tų kraštų administraciją, jei kada nors švedų kariuomenė turės palikti Kuršą ir Lietuvą.

Dar prieš išvykimą Loevenhauptas gavo iš Karolio įsakymą, pasirašytą vasario 24 d. Smurgainių miestelyje, parengti savo kariuomenę žygiui ir aprūpinti ją maistu ir pašaru bent 3 mėnesiams. Maisto atsarga turėjo būti apskaityta taip, kad kiekvienas žmogus gautų nemažiau kaip vieną trečdalį kilogramo duonos per dieną. Visame Kurše ir Lietuvoje turėjo būti tuojau surinkti grūdai ir sumalti. Iš miltų dalies turėjo būti iškepta duonos ir sausainių, likusius miltus turėjo vežtis su savimi. Kiekviena kuopa turėjo būti aprūpinta 10 vežimų, 4 arkliais pakinkytų, ir su atatinkamu skaičiumi vežikų. Visiems turėjo būti paskelbta, kad už rekvizuotą turtą ir vežikų darbą kariuomenėje ateityje bus apmokėta.

Įsakymas surinkti duoną buvo nukreiptas ne tik karinei vadovybei, bet ir civilinė administracija buvo pritraukta prie to darbo. Visoje eilėje apygardų įsakymas surinkti duoną buvo paskelbtas jau kovo 13 d. ir nustatyta, kad visas darbas turėjo būti baigtas iki gegužės 8 d. Tuo pačiu visoms apygardoms buvo praneštas raguočių skaičius, reikalingas pristatyti į surinkimo punktus.

Šis trumpas įsakymas vaizdžiai rodo, kaip anais laikais buvo plėšiami vietos gyventojai, pagal principą: karas maitina karą. Paliekant Lietuvą, Loevenhaupto kariuomenė buvo sudaryta iš 3 kavalerijos pulkų, 3 dragūnų pulkų, 3 atskirų dragūnų eskadronų ir iš 6 pėstininkų pulkų su 5 atskirais batalionais, kas iš viso sudarė 128 kuopas. Kiekviena kuopa turėjo gauti po 10 dengtų vežimų, 4 arkliais pakinkytų, kas sudaro 1280 vežimų, ir 5120 arklių. Bet tai tik maisto pervežimas. Nemažesnis skaičius vežimų ir arklių buvo reikalingas pervežti atsarginius ginklus, municiją, ypač artilerijos šaudmenis, nes Loevenhauptas turėjo pristatyti šaudmenų Karolio pagrindinės kariuomenės artilerijai, jų pritrūkusiai, be to, inžinerijos turto, pantonų ir t.t. Kad skaičiai tikri, galima matyti rusų šaltiniuose, kurie nurodo, kad po kautynių ties Lesnaja rusams iš Loevenhaupto teko daugiau kaip 2000 gurguolės vežimų. Be to, reikia atsiminti, kad dalį savo gurguolės Loevenhauptas prieš kautynes suskubo perkelti per upę ir ta gurguolė išvengė rusų.

Gegužės 14 d. Loevenhauptas sugrįžo į Rygą. Daug kas dar nebuvo padaryta. Karolio XII įsakymą surinkti maistą bevykdant, Stackelbergas, kuris pavadavo Loevenhauptą, turėjo rekvizicijos komandas siųsti Lietuvos ir Žemaitijos gilumon, nes artimesnės apylinkės jau buvo visiškai ištuštintos. Tokioje būklėje Vyšnioveckio perėjimas į švedų pusę jiems buvo ypatingai naudingas ir malonus, nes jis sudarė tą judrią priedangą, už kurios švedai galėjo ramiai vykdyti savo rekvizicijas. Lietuvoje nebebuvo jokios jėgos, kuri galėtų švedams pasipriešinti ir nors kiek apsaugoti žmones nuo jų sauvaliavimo.

Kaip jau minėta, Loevenhauptas, sugrįžęs gegužės 14 d. į Rygą, parengiamuosius darbus kariuomenės žygiui rado, toli gražu, neužbaigtus. Rekvizicinės komandos Žemaitijoje turėjo vykti iki Raseinių ir net Tauragės, nes arčiau jau nieko nebeliko, kas rekvizuoti. Komandas teko sustiprinti ir paraginti greičiau baigti pavestą darbą. Sunkiausiai dėjosi tai su prieskoniais, kaip druska, pipirai, tabakas ir t.t., tokių dalykų rekvizuoti nebuvo, juos reikėjo pirkti, o kariuomenės kasa buvo tuščia.

Birželio 3 d. Loevenhauptas, galų gale, gavo senai lauktą įsakymą žygiui, kuris buvo Karolio XII pasirašytas gegužės 26 ir kuris reika-

lavo žygį pradėti tuč tuojau. Artimiausias tikslas buvo Pazovso Berezinos domininkonų vienuolynas, kur buvo žadėta atsiųsti tolesnius įsakymus. Loevenhauptas nustatė pagrindinius žygio kelius: Mintauja - Bauskė - Biržai - Rokiškis - Daugpilis ir Mintauja - Bauskė - Linkuva - Pasvalys - Kupiškis - Užpaliai.

Kaip matome, ir "atsisveikindami" su Lietuva švedai pagerbė ją savo paskutiniu "apsilankymu". Birželio 17 d. švedai pajudėjo ir pradėjo savo žygį.

Žygis iš Kuršo teko švedams atlikti labai sunkiomis aplinkybėmis. Jau nuo gegužės galo lijo kiekvieną dieną, keliai virto tikrai neišbrendami, ir jau sekančią dieną į švedų kariuomenės štabą pradėjo plaukti pranešimai apie nepereinamus kelius, patvinusias upes ir t.t. Pulkas po pulko buvo priverstas, tik peržengęs Kuršo pietinę sieną, nutraukti tolesnį žygį ir laukti geresnio oro ir bent kiek pradžiūvusių kelių. Tik birželio pabaigoje oras nusistovėjo ir tolesnis žygis galėjo būti tęsiamas toliau.

Jei, karinių veiksmų atžvilgiu, Kurše ir Lietuvoje pirmasis pusmetis buvo gan ramus, tai Livonijoje ir Estijoje siautė gen. Bauerio (rusų) kavalerija, kuri griežtai taikė "de braenda markets taktik", t. y. sudegintos žemės taktiką. Silpnos švedų jėgos, stovėję tose srityse, žinoma, prieš stambias rusų jėgas nieko negalėjo. Jos pakartotinai šaukėsi pagalbos pas Loevenhauptą, bet pastarasis atsisakydavo bet kuo joms padėti, tvirtindamas, kad jam pajudėjus iš Kuršo, gen. Baueris su savo kavalerija neabejotinai seks paskui jį ir, tokiu būdu, paliks Livoniją su Estija. Tokį savo nusistatymą jis, matomai, betarpiai prieš žygio pradžią buvo pakeitęs. Gauti iš šiaurės pranešimai buvo tiek aliarmuojantys, kad jis kreipėsi į Karolį.

Praėjo keletas dienų ir padėtis vėl pasikeitė. Iš Estijos Loevenhauptas gavo pranešimą, kad Baueris sutelkė savo kavaleriją ties Tartu ir rengiasi pulti Loevenhauptą iš užpakalio. Švedų vyriausias vadas į tą pranešimą reagavo tuo, kad dar sulėtino ir taip labai lėtą kariuomenės žygį. Tuo būdu apie liepos 20 d. didesnės švedų jėgos dar tebestovėjo Vabalniko ir Kupiškio rajonuose. Tik liepos 26 švedai gavo pranešimą, kad Baueris, susprogdinęs Tartu tvirtovės įrengimus, su visa savo kavalerija pajudėjo į pietus susijungti su rusų pagrindine kariuomene. Dabar švedai galėjo netrukdomi tęsti savo žygį ir Loevenhauptas, kuris daugiau nebebijojo dėl savo užnugario, liepos 29 pajudėjo iš Anykščių. Atsakymo į savo raportą apie Bauerio veiksmus šiaurėje jis taip ir negavo.

Mėgindami apskaičiuoti švedų žygio per Lietuvą greitį, pamatysim, kaip "sunku" jiems buvo su Lietuva atsiskirti. Atstumas iš Mintaujos iki Anykščių yra maždaug 230 km. ir tą kelią švedų kariuomenė atliko per 30 dienų, kas sudaro maždaug 7,7 km. per dieną. Tiesa, švedų kariuomenė nebuvo pilnai parengta žygiui, keliai buvo nepaprastai blogi ir neaiški būklė šiaurėje varžė jų veikimo laisvę ir žygio greitį. Tačiau, svarbiausia priežastis glūdėjo tame, kad, nors ir turėdami su savim didžiulę gurguolę, jie iki paskutinio momento vengė naudotis tuo, kas vežimuose buvo vežama. Iki pat kautynių ties Lesnaja švedų vadovybė griežtai draudė kariuomenei paliesti vežamas atsargas ir reikalavo maitintis vietos gyventojų sąskaiton. Dėl to po kiekvienos dienos žygio kiekvienai daliai buvo skiriama tam tikra sritis, apimanti miestelį ar keletą kaimų, rekvizicijos rajonu. Atvykusi į paskyrimo vietą kariuomenės dalis, pirmon eilėn, turėdavo griebtis priemonių, kad apsirūpintų maistu ir pašaru. Kadangi tie rajonai būdavo net pakartotinai įvairių kariuomenių lankomi, aišku, surasti maisto ir pašaro nebuvo jau taip lengva.

Tas reiškinys nebuvo pripuolamas, bet priklausė nuo švedų sistemos, ką galima matyti iš sekančio pavyzdžio: 1708 m. rugpjūčio 5 d., prastovėjęs maždaug mėnesį Mogilevo apylinkėse, Karolis XII pajudėjo pietų link. Prieš tai su dideliu vargu buvo surinkta 6 savaičių maisto atsarga. Pradėjus žygį, maisto, ypač grūdų, surinkimas nebuvo nutrauktas, grūdai būdavo malami ir duona kepama. Rezultate — žygio vidutinis greitis buvo tik 7 km. per dieną. Kaip atsiliepdavo toks švedų kariuomenės žygio greitis į vietos gyventojus, manau, aiškinti netenka.

Gavęs RAMOVĖS New Yorko skyriaus sutikimą paremti dr. K. Jurgėlos veikalo "Lietuvos sukilimas 1862 - 1864 metais" išleidimą, KARYS kreipėsi į Sąjungos centro valdybą ir skyrius, kad šis reikšmingas ir svarbus darbas būtų materialiai paremtas. Knyga bus apie 900 psl. Tai vienintelis tokios apimties veikalas lietuvių kalboje smulkiai aprašantis 1863 m. sukilimo priežastis, kovas ir pasekmes. Šiais metais suėjo 100 metų nuo šio lietuvių kovos žygio už laisvę.

Redaguoja —
š. P. Petrušaitis,
1561 Holmes Av.,
Racine, Wisc.

TREMTIES TRIMITAS

MEILĖS ŽVAKUTĖ

Niūrioje priespaudos naktyje Lietuva laukia laisvės ryto. Laisvės, ant kurios aukuro sudėta tiek daug aukų. Kas jas visas beatsimins, suminės ar išvardins?!

Nukeliavo į amžinybę kunigaikščiai, rikiai, vaidilos, kariai, sukilėliai. Į jų gretas įsirikiavo šauliai ir partizanai. Svetimose platybėse užpustytos knygnešių ir tremtinių pėdos. Žemė priglaudė jų kūnus, o laikas užlygino kapus. Vienok ryšys tarp jų ir gyvosios tautos pasiliko tamprus ir artimas, nes jų tėvynės meilės ir laisvės troškimo dvasia tebėra gyva, keliaujanti iš kartos į kartą. Joks priešas jos nenugalės ateityje, kaip to nepadarė praeityje, kol lietuvių tautos vardas bus minimas pasaulyje.

Šią gūdžią Vėlinių naktį, kaip ir daugelyje jų prieš tai, lietuvio širdyje liepsnos meilės ir pagarbos žvakutė didvyriams, kurie atliko žemiškąją pareigą Tautai ir Tėvynei, o gyvoji Nežinomojo Lietuvio dvasia lydės jį, drąsindama neapleisti kovos lauko, kol skriauda ir priespauda slegia jo tėvų žemę.

Čikagos jūrų šauliai iškilmingos priesaikos metu. Priesaikos tekstą skaito š. A. Valatkaitis.

V. Noreikos nuotr.

Vytauto Didžiojo Čikagos š. kuopos tautinių šokių grupė, dažnai dalyvaujanti įvairiose lietuvių programose. Čia jaunimas dalyvauja Joninėse, suruoštose DLK Kęstučio š. kuopos, Kenoshoje, Wis. Antras iš kairės grupės vadas š. K. Ulevičius.

Mindaugiečiai iškylauja

LK Mindaugo Montrealio š. kuopos gegužinė — iškyla, vykusi per du pirmuosius rugpjūčio sekmadienius, nepasižymėjo dalyvių gausumu, nes nemalonus svečias lietus įkyriai trukdė. Neatsižvelgiant į nepalankias oro sąlygas, rengėjai pravedė numatytą programą: prizinį šaudymą, loteriją ir sportą.

Pirmą dieną priziniame šaudyme pirmą vietą laimėjo svečias J. Zajko, gavęs puikų Stp. Ūbarto dovanotą laikrodį, antruoju liko J. Grigaliūnas ir trečiuoju Stp. Ūbartas. Antrąją dieną: pirmuoju A. Akstinas, antruoju vėl J. Grigaliūnas ir trečiuoju J. Makauskas. Moterų grupėje pirmąja buvo š. A. Pakulienė. Visi laimėtojai buvo apdovanoti taurėmis ir spalvingais pažymėjimais.

Įdomiai vyko sportas ir žaidynės. Virvės traukimą laimėjo šauliai rengėjai prieš grupę svečių. Rutulio stūmimą laimėjo J. Benys.

Š. A. Kalvaitis parūpino puikią lietuviškų plokštelių muziką, kurios buvo malonu klausytis ir net užmiršti lietaus lašnojimą. Turtingoje loterijoje kiekvienas galėjo išbandyti savo laimę.

Malonų jaukumą teikė trispalvėmis vėliavėlėmis papuošta vieta. Nežiūrint nepalankių oro sąlygų, gegužinė laikytina pavykusia. **J. Š.**

Norintieji įsigyti šaulių ženklelių kreipiasi: S. Radzivickas, 3255 So. Halsted St., Chicago 8, Ill. Ženklelio kaina 1 dol. Pinigai siunčiami su užsakymu.

Pastaba: LŠST bendraraštyje Nr. 30-63 iš 1963 m. 4 d. paskelbtas neteisingas š. S. Radzivicko adresas.

— — —

I-jo LK St. Butkaus Detroito š. kuopa ruošiasi minėti 5-ių metų veiklos sukaktį. Per minėjimą bus pašventinta nauja kuopos vėliava, kurią padovanojo š. teis. M. Šnapštys. Taip pat numatyta įsigyti padidintą St. Butkaus portretą puskarininkio uniformoje su visais pasižymėjimo ženklais.

Butkiečiai yra numatę įsteigti savo biblioteką ir jau turi gavę tam reikalui nemaža knygų.

Ženklas "Geram šauliui"

LŠST CV, savo posėdyje, įvykusiame 1963 m. rugsėjo mėn. 15 d., nutarė įvesti pasižymėjimo ženklą "Geram šauliui", kuriuo gali būti apdovanojami tik S-gos aktyvūs nariai. Ženklo forma apvali. Priekinėje pusėje sukryžiuoti šautuvas su trimitu, kuriuos dalinai pridengia skydas su Vyties kryžium. Įrašas apatinėje dalyje "Geram šauliui už gerą šaudymą". Spalvos dvi: sidabrinė ir auksinė. Dėvimas and juostelės. Juostelės spalvos žalia ir pilka. Ženklus pagamino Nielsen and Son Silversmithts, Toronto, Ont., Kanadoje. Toronto Pūtvio š. kuopa buvo sumanymo inicijatorė ir savo lėšomis pagamino pirmuosius dvylika ženklų.

Šaulys Petras Lengvinas, vasarvietės Union Pier, Michigan savininkas, ilgametis Tauragės Šaulių Rinktinės Batakių būrio vadas, padovanojęs I-ai Chicagos Jūrų Šaulių Kuopai 14 pėdų motorlaivį. ↓

Redaguoja K. KODATIENĖ, Nida Resort, Linden, Mich., ir
E. PETRAUSKAITĖ, 6602 So Fairfield, Chicago 29, Ill.

MIŠKO BROLIAMS — KANKINIAMS

Nei iškilmingai pagerbti,
Nei priglausti Rasų kapuos,
Nei gimto kaimo kapinaičių
Lakštingala jums negiedos,
Kariai — mūs kankiniai!

Nebuvote jūs pašarvoti,
Nei palydėti su varpais,
Jūs laukiat dangiško trimito
Po samanotais kauburiais,
Be kryžiaus, be žymės.

Neranda motina jūs kapo,
Nei mylimoji, nei sesuo,
Tik vėjai nykiai žarsto smėlį
Ir dunkso pakelės akmuo
Be žodžio, nebylus ...

Vėlinių naktį, nieks neuždegs žvakelės
Vien tik žvaigždės švies,
Tik mėnuo gijas sidabro skleis
Migla aplinkui klaidinės,
Berželiai tesvyruos.

Ramiai ilsėkitės, broleliai!
Užges ir žvakės ir paminklai subyrės,
Bet jūs vardai skambės dainose,
Kol nors viena lietuviška širdis plazdės,
Kol bus tauta gyva!

Gr. S.

LAPKRIČIO 23-ji

Artinasi viena iš svarbiausių mūsų šventčių — Lapkričio 23-ji — Kariuomenės šventė. Ta proga bus ruošiami minėjimai, pagerbiami partizanai, savanoriai, kariai, šauliai — visi, kurie žuvo kovose dėl mūsų krašto laisvės. Šaulės, kur gali, turėtų prie tokių minėjimų ruošimo prisidėti, aktyviai juose dalyvauti ir kitus raginti. Gražiausia tautos tradicija yra neužmiršti savo didvyrių, o kartu ir pasisemti jų karžygiškos dvasios.

Gal niekuomet nebuvo taip svarbus Vl. Pūtvio posakis "Ne vien tik ginklu ginsi tėvynę", kaip dabar. Šiuo metu reikalinga laisvės kovų dvasia gyventi, savo tautos idealais degti, ir dirbti, kiek pajėgos leidžia, kad ne vien išsilaikyti galėtume, bet kuo greičiau susilaukti savo kraštui laisvės.

Turime būti tiek tvirti ir vieningi, kad bent dvasiniai mus niekas pavergti nepajėgtų ir, kad dėl savo tautos idealų su kiekvienu pasitaikančiu priešu drąsiai kovotume.

Šia kovinga praamžių dvasia turėtų užsidegti kiekvienas šaulys, kiekvienas garbingas lietuvis, o tuo pačiu ir šaulės moterys, kurioms kaip motinoms kariškos, didvyriškos dvasios, lietuviškos garbės įkvėpimas savo vaikams jau su pirma kūdikiui dainuojama daina yra pats prieinamiausias būdas.

Tapkime anų laikų garbingų motinų tęstinumu: savo vyro geriausia drauge, savo vaikų pavyzdinga motina, brolių šaulių ir kiekvieno lietuvio seserimi, šviesiu kovos, pasiaukojimo pavyzdžiu dėl savo idealų ir tautos gerovės.

K. K.

CHICAGOS ŠAULĖS

Chicagos Vytauto Didžiojo šaulių kuopa vienas iš stipriausiai veikiančių vienetų. Tačiau jų tarpe yra nemažas skaičius moterų. Moterys atskiro vieneto nesudarydamos, veikia bendroje kuopoje, tačiau savo reikalams prie kuopos valdybos turi moterų šaulių vadovę. Tas pareigas jau keli metai sėkmingai eina šaulė S. Petrauskienė.

Nei vienas parengimas ar iškilmės, kur organizuotai dalyvauja šauliai, neapsieina be moterų. Visuose pasirodymuose jos dalyvauja pasipuošusios tautiniais drabužiais. Vakaruose ir parengimuose jos rūpinasi maistu, tvarko bufetus, loterijas, prisideda prie programų pravedimo ir išpildymo.

Labai veikli čia meno kuopelė, kurioje irgi reiškiasi moterys. Kuopelė, kurios režisorius žinomas artistas H. Brinka, kasmet pastato bent po vieną naują veikalą.

Tenka pasidžiaugti ir šaulių 48 asm. tautinių šokių grupe, kurios pusę irgi sudaro mergaitės. Ši grupė gražiai pasirodė taut. šokių šventėje, aktyviai dalyvauja šauliškuose parengimuose, o taip pat ir patalkininkauja kitiems.

Šiuo metu susiorganizavusiame naujame jūros šaulių vienete irgi yra moterų; tikimasi ir ten jų aktyvios veiklos.

Malonu, kad prie šaulių jaunimas mielai dedasi. Čia jie bešokdami tautinius šokius, kartu bevaidindami, jaukiai susigyvena ir sudaro lietuviškų tradicijų apimtyje jaukų lietuvišką ratelį. Yra atsitikimų, kad nemokėjusi lietuviškai Klaipėdos lietuvaitė, šaulių jaunimo tarpe taip gražiai išmoko lietuviškai kalbėti, kad gali atlikti svarbias roles vaidinimuose.

Šaulė

Rasvita Jurkšaitė, išmokusi lietuviškai, deklamuoja šaulių vakare. →

Šaulė Tremtyje sveikina naujai įsisteigusią Chicagos vyrų ir moterų jūros šaulių kuopą ir linki, sėkmingai raižant svetimus vandenis, dar labiau ilgėtis savųjų ir, vandens sporte grūdinantis — galimai kovai dėl savo tėvų žemės ir jūros pakrančių.

Čikagos šauliai vaidiną "Meilės Auką" (1963) m.) ↓

A. a. šaulė A. Koverienė

Š. m. rugsėjo 25 d. iš Chicagos šaulių tarpo atsiskyrė ilgametė šaulė, dailininkė, baigusi Šveicarijoje meno mokyklą, Aleksandra Koverienė-Skripkutė. Ji buvo veikli ir labai pareiginga šaulė. Kaip menininkė ji nuolat savo darbu aktyviai prisidėjusi prie įvairių parengimų, o taip pat nuolat juos rėmusi piniginėmis aukomis. Už gražią veiklą šaulių organizacijai 1961 m. buvo apdovanota šaulių žvaigždės medaliu.

Karo metu per I-ją komunistų okupaciją ji neteko savo vyro - karininko, o taip pat ir sūnaus. Pati buvo kalinta, kad turėjusi reikalų (kaip dailininkė) su prezidentūra.

Velionė yra kilusi iš Virbalų kaimo, Rudamino vlsš. Seinų apskr. Mirė turėdama 57 metus. Chicagoje išgyveno 17 m. Į Ameriką buvo iškviesta be jokios kvotos bei "skryningų". Gyvendama Vokietijoje ji išaudė Trumano portretą, kuris jam buvo padovanotas tremtinių vardu. Tą portretą prezidentas H. Trumanas pakabino savo kabinete, o jo autorei suteikė minėtas privilegijas.

Chicagos šaulės ir šauliai iškilmingai palydėjo į amžino poilsio vietą šv. Kazimiero kapines. Tebūnie lengva jai svetimoji žemelė!

P.

— — —

Gerb. p. Redaktoriau,

Kario birž. liep. mėn. numeryje yra neva tai žinutė apie mano vyro Petro Ulėno mirtį. Toj žinutėj yra iškraipyta mano vyro pavardė. Ten parašyta Petras Ulėnas - Ulšauskas. Jis tokios pavardės niekad neturėjo. Jo pavardė, prieš ją ištaisant, buvo **Ulianskas** Labai prašau p. Redaktorių pavardę atitaisyti. Man labai liūdna, kad "Karyje" taip įvyko.

Su pagarba

M. Ulėnienė

PASIKALBĖJIMAI SU STALINU

J. SKARDIS

(Tęsa)

Vakariečiams nepastebint, sovietų ir jugoslavų vadų tarpe trynimasis vyko pastoviai dėl daugybės įvairių priežasčių. Ne tik dėl sovietų šnipinėjimo, bet ir todėl, kad sovietai nerodė jokios pagarbos vyriausybei ir komunistų partijos aparatui Jugoslavijoje. Net ideologijos srityje sovietai stengėsi pažeminti jugoslavų įvykdytą revoliuciją ir labai nemėgo, kai jugoslavai lygindavo Titą su Stalinu. Nepatiko sovietams ir Jugoslavijos laisvi santykiai su kitais rytų Europos kraštais ir Jugoslavijos prestižo augimas tuose kraštuose. Trynimasis persimetė ir į abiejų kraštų ekonominius santykius, nes paaiškėjo, jog jugoslavai, vykdydami savo penkmečio planą, negali remtis sovietų pagalba, o tarpusavio prekyboje sovietai išnaudoja jugoslavus. Išskyrus Albaniją, Jugoslavija buvo vienintelis rytų Europos kraštas, pats išsilaisvinęs iš vokiečių ir įvykdęs naminę revoliuciją be raudonosios armijos lemiančios pagalbos.

Civiliniam karui vykstant Graikijoje, Jugoslavija kaltinama buvo Jungtinėse Tautose už kišimąsi ir pagalbos teikimą Graikijos komunistams. Tuo laiku Jugoslavijos ir Vakarų santykiai buvo labai įsitempę, o ypatingai su amerikiečiais. Džilo nuomone, sovietai tuo metu su dideliu pasitenkinimu žiūrėję į aštrėjančius jugoslavų santykius su Vakarais, net pakurstydami jugoslavus. Žinoma, tai sovietai darė nestumdami jugoslavus už savo interesų ir galimybių ribų. Pavyzdžiui, Molotovas, susitikęs Paryžiuje Jugoslavijos užsienių reikalų ministerį, jį net apkabino už dviejų amerikiečių lėktuvų nušovimą, bet perspėjo nešauti trečio lėktuvo... Tiesioginiai nedalyvaudami Graikijos pilietiniam kare sovietai, praktiškai, paliko ten vienus jugoslavus. Ir Jungtinėse Tautose jie nieko nedarė, kad įvykdytų karines paliaubas, kol neatėjo Stalinui tinkamas laikas. Įsteigę kominformo sostinę Belgrade, sovietai turėjo slaptą norą užliūliuoti jugoslavų komunistų vadus revoliuciniame savim pasitenkinime, o tuo pačiu jungti jugoslavus, taip vadinamam, tarptautiniam komunistiniam solidarumui, o iš tikrųjų tai buvo Jugoslavijos pajungimas sovietų hegemonijai ir nepasotinamai Kremliaus politinei biurokratijai. Tik todėl, kad Kremlius sprendžiamuose momentuose nerėmė vykstančių revoliucijų Kinijoje ir Ispanijoje, buvo galvojama, kad Stalinas yra priešingas visokiom revoliucijom. Tikrenybėje Stalinas nerėmė revoliucijų, kurios nedavė sovietams jokios naudos, o įsteigimas revoliucinių centrų kitur, ne Maskvoje, galėjo pastatyti pavojun Kremliaus vadovavimą komunistiniam pasauliui.

1947 m. pabaigoje sovietų ir jugoslavų santykiuose buvo jaučiamas didelis nuomonių skirtumas dėl Albanijos. Jugoslavija tuo laiku siuntė savo visų rūšių specialistus į Albaniją, o taip pat ir maistą, kurio trūkumas buvo jaučiamas ir pačioje Jugoslavijoje. Buvo sudaromos bendros albanų ir jugoslavų akcinės bendrovės. Tiek Jugoslavijos, tiek Albanijos vyriausybės iš principo sutiko, kad abu kraštai turėtų susijungti, o tai išspręstų albanų mažumos klausimą Jugoslavijoje. Tačiau kai kurie albanų komunistai labai priešinosi planuojamai Albanijos — Jugoslavijos sąjungai. Vienas iš tokių buvo albanų centro komiteto narys Naku Spiru, kuris vėliau buvo apkaltintas šovinizmu, izoliuotas ir, grasomas išmetimu iš kompartijos, nusižudė, o dar vėliau virto savo rūšies albanų tautiniu herojum. Sovietų vyriausybė buvo labai gerai informuota apie Spiru savižudystės priežastį ir apie Jugoslavijos veiklą Albanijoje, o sovietų atstovai Albanijoje vis labiau skundėsi dėl jugoslavų veiklos priemonių Albanijoje ir kėlė šiuos klausimus: Kodėl jugoslavai sudarinėja jungtines akcines bendroves su albanais, o tuo pačiu laiku atsisako nuo tokių bendrovių formavimo su sovietais Jugoslavijoje? Kodėl jugoslavai siuntė savo karinius instruktorius Albanijos armijai, jei tuo pačiu laiku jie turėjo sovietų karinius instruktorius Jugoslavijoje? Kaip gali Jugoslavija aprūpinti Albaniją įvairiais ekspertais, kurie galėtų padėti Albanijos išsivystymui, jei jugoslavai patys jieško įvairių specialistų užsienyje? Kaip taip staigiai atsitiko, kad būdama pati neturtinga ir atsilikusi, Jugoslavija nori padėti atsistoti ant kojų Albanijai? Tuo laiku Jugoslavijos vyriausybei aiškiai matėsi sovietų tendencija pakeisti juos Albanijoje, nors sovietai nesiūlė albanams jokios sąjungos nei neturėjo su Albanija bendrų sienų. Kaip tik tuo metu Stalinas pareiškė norą, kad nuomonių skirtumų dėl Albanijos išlyginimui, Jugoslavijos delegacija atvyktų Maskvon. Stalinas buvo pabrėžęs, kad delegacijos sudėtyje norįs matyti Džilą, kuris pats negalėjęs suprasti to pasirinkimo. Džilas spėja, kad Stalinas norėjęs patraukti jį savo pusėn tikslu suskaldyti, o vėliau pajungti jugoslavų centro komitetą, kur sovietai jau turėjo nemažiau kaip du sau palankius narius.

Džilo vadovaujama jugoslavų delegacija, prie kurios prisijungė dar ir jugoslavų armijos atstovai, išvyko Maskvon 1948 m. pradžioje. Džilas sakosi prieš išvykdamas negavęs jokių instrukcijų Belgrade, nes jis buvo vienas iš vyriausiųjų Jugoslaviją valdančio ratelio narių ir gerai žinojęs visus einamuosius reikalus.

Delegacija vyko Maskvon traukiniu, buvo geroje nuotaikoje, pilna pasitikėjimo ir nusistačiusi, kad Jugoslavija pati viena turinti spręsti savo problemas, panaudodama savo turimus išteklius. Ši nuomonė buvo iškelta per delegacijai surengtus pietus Jugoslavijos ambasadoje Bukarešte, kur dalyvavo Rumunijos užsienių reikalų ministeris draugė Anna Pauker ir kiti žymūs rumunų pareigūnai. Visi jugoslavai, išskyrus ambasadorių Golubovič, atvirai pasisakė, kad Sov. Sąjunga negalinti būti vienintėlis modelis "socializmo statyboje", nes padėtis ir skirtingos sąlygos įvairiuose rytų Europos kraštuose yra pasikeitę. Džilas pastebėjo, kad Anna Pauker tuose pasikalbėjimuose laikėsi labai tyliai ir atsargiai, vengdama pasisakyti tokiais jautriais klausimais.

Žinodamas, kad pasikalbėjimas pasieks sovietų ausis ir gali būti paskaitytas antisovietišku (o tai buvo sinonimas visoms žemiškoms blogybėms!), Džilas stengėsi visą pasikalbėjimą sušvelninti, pabrėždamas sovietų nuopelnus.

(Bus daugiau)

MŪSŲ MIRUSIEJI

Plk. Jonas Variakojis mirė spalio 31 d. Čikagoje; kpt. Pranas Kazilionis-Linkus mirė spalio 19 d. Čikagoje; ltn. Antanas Markauskas irgi Čikagoje. Jų nekrologai bus paskelbti KARIO gruodžio Nr.

NIAGAROS PUSIASALIS

Niagaros Pusiasalyje yra St. Catharine's miestas, turintis 84,000 gyventojų. Jame rugsėjo 28 d. įvyko taip vadinamas 12-sis vynuogių derliaus paradas, kuriame pirmą kartą dalyvavo ir ramovėnai, su gražiai užrašytu plakatu "The Canadian - Lithuanian Veterans' Assoc. 'Ramovė' of Ontario". Plakatą nešė dvi lietuvaitės tautiniais rūbais pasipuošusios ir žavingai atrodančios: F. Grigaitytė ir B. Bogušytė. Atidengta sporto mašina A. Daugėnas vežė Joaną Juozaitytę iš Toronto, kuri nepaprastai gražiai atrodė savo tautiniuose rūbuose ir su kaspinu per petį, ant kurio matėsi užrašas "Miss Lithuania". Jai asistavo dvi vienuolikos metų mergytės su gėlėmis: M. Grigaitė ir V. Butkutė.

Paskui sekė ramovėnų vėliava su šešiolika vyrų rikiuotėje. Visi jie buvo apsirengę tamsiais rūbais su beretėmis, ant kurių ryškiai atsispindėjo tautinių spalvų skydai. Šį paradą dienraštis "The St. Catherines Standard" savo vedamajame aprašė, kaip didžiausią iki šiol buvusių, kurio stebėti 80 tūkstančių žmonių minia susirinko iš viso Nagaros Pusiasalio ir kitų vietovių. Parade dalyvavo 105 grupės iš Toronto, Hamiltono, Buffalo ir kt. Lietuvių grupei buvo paskirta 72-ra vieta, prie škotų orkestro, kuris palengvino žygiuoti keletą valandų užtrukusioje eisenoje. Mūsų grupei vadovavo J. Alonderis. Tautinių spalvų skydus prie berečių pagamino V. Alonderienė. Jiems už tai reiškiame nuoširdų ačiū.

Tas pats laikraštis patalpino mūsų gražuolės nuotrauką su prierašu: "In colorful native costume Jo-Ann Juozaitis of Toronto rode in convertible as Miss Lithuania". Šis paradas buvo filmuotas ir jau rodytas per II TV stotį rugsėjo 29 d. 2:30 v. popiet, ir dar bus rodomas Amerikoje ir kitur. Paradas pavadintas "Niagara Grape Festival".

Po visų eisenų, iškilmių ir vaišių pas anglus, vyko vaišės ir lietuvių tarpe parado dalyvių pagerbimui. Buvo pagerbta ir J. Juozaitytė, atvykusi iš Toronto į St. Catherines garsinti ir atstovauti mūsų kenčiančios Tėvynės vardą. Neveltui skambėjo Ilgiausių metų garsai ir gražiausi padėkos linkėjimai dalyvavusiems parade.

Paliekame dėkingi tėv. B. Mikalauskui, O.F.M. už salę, kurioje galėjom surengti vaišes. Ir visiems kitiems, prie parado prisidėjusiems tariame nuoširdų ačiū. Padėka priklauso ir D. Grant Landry, kuris vadovavo paradui ir leido dalyvauti lietuviams, tuo pagerbdamas kad ir mažą naujųjų kanadiečių lietuvišką grupę.

Niagaros pusiasalio ramovėnai parade

Ir pabaigai primename visiems ir maloniai prašome visų paremti mus savo dalyvavymu sekančiame Lietuvos vardo garsinime mūsų ruošiamoje Kariuomenės minėjimo šventėje, kuri įvyks lapkričio 23 d. 111 Church St., St. Catherines, Ont., Canadian Legion Hall, kanadiečių mėgiamiausioje salėje.

Ramovėnų valdyba

CHICAGOS RAMOVĖNAI

Š. m. spalio 20 d. Jaunimo Centre įvyko poatostoginis Chicagos ramovėnų susirinkimas. Buvo atvykusių ir iš tolimesnių vietovių. Susirinkimo dalyviai užpildė gan nemažą Augšt. Lituanistinės mokyklos klasę. Susirinkimo darbotvarkė buvo įvykdyta sklandžiai su atsidavimu ir gyvu susidomėjimu. Susirinkimą atidarė sk. pirm. dail. A. Rūkštelė, perskaitydamas tradicinį "Tėvynės Prisiminimą", dalyviams susikaupus stovint. Po to pirm. perskaitė pastaruoju metu mirusiųjų Chicagos ramovėnų sąrašą. Mirė: ltn. Antanas Markevičius, kpt. Vaclovas Žukas ir Pranas Linkus. Mirusieji buvo pagerbti atsistojimu ir susikaupimo minute.

Pasidžiaugdamas gausiu dalyvių atsilankymu pirm. toliau susirinkimą vesti ir jam pirmininkauti pakvietė kolegą K. Ališauską, sekretoriauti kolegą V. Garbenį.

Perskaičius ir priėmus praėjusio susirinkimo protokolą, sekančiu darbotvarkės punktu ėjo A. Rėklaičio paskaita apie Maskvoje pasirašytą

atominę sutartį. Ji buvo su dideliu dėmesiu išklausyta. Susirinkimo pirmininkas K. Ališauskas prelegentui pareiškė nuoširdžią padėką, pabrėždamas, kad paskaita aktuali ir gerai paruošta. Prašė ir ateityje panašias paskaitas ruošti. Ir kiti paskaitos reikalu kalbėję pripažino jos aktualumą. Buvo pageidauta, kad ši paskaita nepaliktų tik Chicagos ramovėnams žinoma. Siūlyta, kad ji būtų paskelbta spaudoje, o Lithuanus žurnale tilptų jos vertimas anglų kalba.

Toliau sekė KARIO premijos įteikimas LVS Ramovės centro valdybos pirm. prof. S. Dirmantui už jo straipsnį "Narūnas - ne Vobanas...", tilpusį KARY 1962 m. vasario mėn. nr. Premiją — čekį 30 dol., įteikė dail. A. Rūkštelė, trumpai iškeldamas profesoriaus nuopelnus mūsų tautai. Nepriklausomybės laikotarpyje profesorius yra išvaręs plačią ir gilią vagą tautos kultūros, mokslo ir apsaugos dirvonuose. Nors profesorius yra sulaukęs gilaus amžiaus, bet jis dar ir šiandieną yra energingas ir pajėgus, o savo dvasia jaunas. Jis yra ne tik ramovėnų pirmininkas. Jis stovi ir kitų daugelio organizacijų priešakyje ir veikliai yra įsijungęs į jų darbą. Jis yra ne tik mums vyresniesiems ryžto ir darbo pavyzdžiu. Tokiu pavyzdžiu jis gali būti ir mūsų jaunimui, nes jo darbai, mintys, energija ir dvasia dvelkia jaunatve. Skyriaus pirm. pabrėžė, kad skirta profesoriui kukli premija už jo straipsnį turi tik simbolinę prasmę. Ja norima tik atžymėti profesorių kaip nepailstamą spaudos darbininką - veteraną. Prof. S. Dirmantas, priimdamas premiją, pareiškė padėką KARIO štabui, premijų komisijai ir visiems ramovėnams, kurie savo pasišventimu, darbu ir auka palaiko KARĮ tinkamame lygyje ir, nors simbolinėmis premijomis, stengiasi jį tobulinti. Profesorius pasakė, kad premija suteikė jam didelį dvasinį sustiprinimą. Jos medžiaginė vertė jam — antraeilis dalykas. Todėl prie gauto premijos čekio jis pridėjo dar 30 dol. iš savo pensininko kišeniaus ir pinigus — viso 60 dol. — įteikė centro valdybos iždininkui K. Oželiui, sakydamas: "Ši premija ir tokios pat sumos mano asmeniška auka skiriama mūsų lietuvių karinei spaudai remti". Šį profesoriaus kilnų žestą susirinkimas sutiko gausiu plojimu, tuo būdu jam išreikšdamas nuoširdžią padėką ne tik už tą auką, bet ir už jo nuolatinį bendradarbiavimą savo rašiniais KARYJE ir kitoje mūsų spaudoje.

Po to sk. valdybos pirmininkas padarė smulkų pranešimą apie rengiamą kartu su birutininkėmis, atkurtos Lietuvos kariuomenės 45 metų sukakties minėjimo. minėjimas įvyks š. m. lapkričio 23 d. tokios programos: pamaldos Jėzuitų koplyčioje, po pamaldų pagerbimas žuvusiųjų prie paminklo Jaunimo Centro sodelyje, po to akademinė dalis Jaunimo Centro didžiojoje salėje ir vakare toje pat salėje pobūvis - rautas.

Darbotvarkės pabaigoje buvo kalbėta ir apie Lietuvių Fondą. Paraginti visi ramovėnai jungtis į fondą nariais. Iškelta fondo reikšmė ir svarba. Buvo primintas LF Tarybos laiškas, išsiuntinėtas visiems ramovėnams fondo vajaus reikalu. Susirinkimo pirmininkas pasidžiaugė to laiško puikiu turiniu ir pareiškė viltį, kad ramovėnai nepaliks fondui abejingi. Dail. A. Rūkštelė pareiškė, kad valdyba dės pastangas kodaugiausiai ramovėnų įjungti į fondo narių eiles ir atkurtos Lietuvos kariuomenės 45 metų sukakties minėjimo proga juos visus pristatyti visuomenei. Tai graži ir girtina iniciatyva. Pageidautina. kad panašiai padarytų ir kiti ramovėnų skyriai.

A. R.

DĖMESIO VERTAS REIKALAS

Čikagoje spalio 6 dieną buvo minima Vilniaus Diena. Minėjimas įvyko Jaunimo Centro patalpose. Jo organizatoriai buvo gerai pasiruošę, tad ir minėjimas praėjo labai gražiai.

Minėjimo metu kalbėjo Lietuvos generalinis konsulas dr. P. Daužvardis. Bendrai tariant, mūsų čikagiškių konsulas dr. P. Daužvardis visuomet gražiai kalba, jam niekad netrūksta gilių bei prasmingų minčių. Šį karta jis pasakė ypatingai įdomią kalbą, į kurią reikia atkreipti dėmesio ir jos mintis įgyvendinti mūsų gyvenime.

Gerb. konsulas kalbėjo maždaug taip: Kovoje dėl Vilniaus dalyvavo visi lietuviai, nežiūrint į tai, kur jie gyveno. Šioje kovoje jie vadovavosi šūkiu: "Mes be Vilniaus nenurimsim!". Trumpas, aiškus, visiems suprantamas šūkis ūmai nuteikdavo visuomenę. Tolesnėje savo kalboje konsulas pabrėžė, kad mes jau keliolika metų vedame kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo, bet panašaus šūkio šiai kovai neturime. Reikia tokį šūkį surasti. Tokia buvo konsulo kalbos pagrindinė mintis.

Savaime aišku, kad tokį šūkį nėra lengva surasti, bet reikalas yra gyvas ir svarbus. Panašūs šūkiai neužmirštami, jie, tartum, elektrizuoja klausančius ir nuteikia pasiryžimui bei kovai. Turi būti tik trumpi, suprantami, paprasti bei konkrečiai nusakanti siekiamą tikslą. Dėl jo paprastumo gali kiekvienas lietuvis prie tokio šūkio sukūrimo prisidėti, ir kas jo širdžiai bei dvasisi patinka parašyti ir pasiūlyti.

Tad siūlau. kad mūsų organizacijos imtųsi iniciatyvos ir sudarytų atatinkamą komitetą, paskelbtų, kur tokius projektus siųsti. Surinkę juos, parinktų vieną iš geriausių ir paskelbtų visuomenei. Darbo čia nebūtų daug.

Manau, kad tokiu būdu galima būtų lengiausiai įvykdyti šią kilnią bei gražią gerb. konsulo mintį.

Kazys Ališauskas

LIETUVIŲ FONDAS

1963 m. rugsėjo 20 d.

Mieli Ramovėnai-Veteranai!

Būdami Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio ir Vytauto Didžiojo karių ainiai ir įkvėpti jų kilnios laisvės dvasios, jūs ir daugelis jūsų draugų, nesančių šiandieną jūsų tarpe, ginklu rankose ir kraujo auka iškovojote atsistatančiai Lietuvos valstybei Laisvę ir Nepriklassomybę 1918 - 1920 metais. Tauta liko giliai ir pagarbiai dėkinga jums už tai. To dėkingumo ir pagarbos išreiškimo įamžinimas tapo įkūnytas pastatytu žuvusiems už Lietuvos Laisvę paminklu, Nežinomojo Kareivio kapu, Laisvės statula ir Karo Muzėjum Kaune Laisvoje Lietuvoje. Per 22 laisvojo gyvenimo metus Karo Muzėjus ir jo sodelis su ten esančiais laisvės siekimo, kovos ir kraujo aukos paminklais bei simboliais buvo mūsų Tautos Šventovė. Iš jos mūsų tauta ir priauganti karta semdavosi stiprybės didiesiems tautos ir valstybės darbams. Tautos ir valstybės švenčių progomis toje Šventovėje buvo ypatingai gražiai, iškilmingai ir įspūdingai prisimenami ir pagerbiami mūsų tautos Laisvės kovotojai ir jų kraujo aukos, sudėtos ant Laisvės aukuro. Tai buvo viena kilniausių ir gražiausių mūsų tautos karžygių-didvyrių įvertinimo ir pagerbimo tradicijų, gyvu pavyzdžiu ugdanti tautoje tėvynės meilę, ryžtą ir kovingumo dvasią — taip reikalingas tautai savybes Laisvės išlaikymui, nes tauta, savo karžygių-didvyrių negerbianti, žūsta.

Tą mūsų Tautos Šventovę raudonasis okupantas panaikino, išdraskė, siekdamas laisvės troškimą iš lietuvių širdžių išrauti.

Bet vietoje okupanto išdraskytos Šventovės tėvynėje, jūs Ramovėnai-Veteranai pastatėte gražų ir prasmingą paminklą lietuvių išeivių sostinėje Chicagoje. Šis paminklas lietuviams išeiviams yra tokia pat bran-

gi Šventovė, kokia laisvoje Tėvynėje buvo Žuvusiems dėl Lietuvos Laisvės paminklas su Nežinomojo Kareivio kapu Kaune. Jūsų sukauptos jėgos, aukos, darbas ir ryžtas to paminklo idėjai realizuoti buvo milžiniški išeivijos sąlygose. Tartas jūsų žodis tapo kūnu. Gražią ir kilnią tautos tradiciją, prisiminti ir pagerbti žuvusius už tautos Laisvę, jūs atgaivinote išeivijoje. Už tai jums priklauso mūsų visų nuoširdi padėka ir pagarba.

Jūsų organizacija savo veiklos dešimtmečio proga iš spaudos išleido puikią, reprezentacinę knygą-metraštį "Lietuvių Veteranų Sąjungos Ramovės Pirmas Dešimtmetis 1950-1960". Šiuo metraščiu jūs Ramovėnai-Veteranai puikiai reprezentuojatės kaip drausmingas, pajėgus ir kūrybingas lietuvių išeivijos vienetas. Tai gražus ir sektinas pavyzdys kitoms mūsų organizacijoms.

Prisimintina, kad Žalgirio mūšio 550 metų sukakties proga jūs iš spaudos išleidote dvi knygas, būtent: anglų kalba dr. K. Jurgėlos "Tannenberg (Eglija - Grunwald) 15 July 1410" ir lietuvių kalba O. Urbono "1410 Metų Karas su Kryžiuočiais ir Žalgirio Mūšis" ("Kario", L.V.S. Ramovės organo, leidinys). Visi šie trys paminėti leidiniai jūsų pačių plačiai išplatinti po visą platųjį pasaulį, ypač JAV-se. Tai gražus jūsų įnašas į Lietuvos vardo garsinimą kitataučių tarpe. Tokių darbų kitose mūsų organizacijose vargiai užtiksime.

Čia paminėtina tik dalis svarbesnių jūsų atliktų darbų tam, kad iškėlus ir konstatavus jūsų organizacijos pajėgumą didiesiems tautiniams darbams.

Mieli Ramovėnai-Veteranai! Kreipiame jūsų dėmesį į gyvybinę mūsų tautos problemą, būtent: **į kovą už tautos gyvybę ir laisvę.** Visos lietuvių išeivijos akivaizdoje šiandieną yra vienas svarbiausių ir aktualiausių klausimų: išlaikyti-ūgdyti lietuvių išeivių tarpe lietuvybę ir sudaryti medžiagines bei moralines sąlygas atsistatysiančios Laisvos Lietuvos valstybės pradžiai kurti. Tam tikslui išeivijoje yra įkurtas Lietuvių Fondas, apie kurį yra daug rašoma mūsų spaudoje.

LF pagrindinis kapitalas neliečiamas. Jis bus perkeltas Lietuvon, kai Lietuva atgaus nepriklausomybę. Pagrindinio kapitalo pajamos ir realizuotas pelnas bus naudojami lietuvybės išlaikymui ir ūgdymui.

LF — didžioji idėja. Ji savo esme — tai kova už tautos gyvybę ir laisvę. Tai visų lietuvių pareigos ir garbės kova. Būdami pavergtos, bet kovojančios tautos dalis, turime savo rankose LF — mūsų galingiausią ginklą kovoje už tautos gyvybę ir laisvę išeivijos sąlygose. Tad kiekvieno susipratusio lietuvio šventa pareiga yra rikiuotis į kovojančios tautos gretas, **įstojant į LF nariais ir aktingai jį remiant.**

Džiugu, kad nemažas būrys Ramovėnų-Veteranų jau yra įmokėję LF po 100, po 200 ir net po 1000 dol., tapdami fondo pilnateisiais nariais. Kiti gi iš jų aktingai dalyvauja fondo veiklos organizavime.

Mieli Ramovėnai-Veteranai! LF Taryba didžiai vertindama jūsų atliktus darbus, yra giliai įsitikinusi, kad jūs taip pat efektingai įsijungsite bendron visų lietuvių išeivių talkon Lietuvių Fondą realizuoti vieno milijono dol. suma. LF Taryba jus visus (kas dar neįsijungė į LF) **kviečia tuojau tapti LF pilnateisiais nariais, veikliais jo rėmėjais ir talkininkais.** Nepriklausomybės kovą kovojant jūs buvote pasirengę savo gyvybę tautos laisvei paaukoti. Dabar gi tokios brangios aukos tam pačiam tikslui nereikalaujama. Prašoma tik savo įsijungimu į LF parodyti, kad ir jūsų širdyse dar neužgęso tėvynės meilė ir kad trokštate Lietuvą matyti vėl laisvą.

Pilnateisiu (su balsavimo teise) LF nariu laikomas asmuo, kuris fondui paaukoja nemažiau 100 dol. Kas negali tą sumą įmokėti iš karto, ją gali įmokėti dalimis. Kas dėl ypatingai sunkių sąlygų nepajėgtų tapti pilnateisiu fondo nariu, tas kviečiamas fondui aukoti bet kokio dydžio auką pagal išgales.

Šiuo metu LF eilėse yra virš 300 narių. Pagrindinio kapitalo yra arti $100,000.

Aukas siųsti ir visais fondo reikalais kreiptis šiuo adresu:

Lithuanian Foundation, 7243 So. Albany Ave., Chicago, Ill., 60629

Pirmininkas A. Razma
LF Tarybos vicepirmininkas
G. Balukas
Sekretorius A. Rėklaitis

P.S. Šis LF kreipimasis į Ramovėnus-Veteranus taikomas ir visiems lietuviams kariams neramovėnams, kūrėjams-savanoriams, šauliams ir partizanams

— — —

Iš "Deutsche National Zeitung", Nr. 18, 1963, m. gegužės mėn.

... Estų dalis, 921 šaulių pulkas, iš 1100 vyrų, įskaitant ir karininkus, kuris ties Velikije Luki pasidavė silpnoms vokiečių jėgoms, buvo vienas iš tų raudonųjų vienetų, kurie buvo prievarta komunistų sumobilizuoti. Visai kitoki buvo savanorių estų, taip vadinami, policijos batalionai ir paskutinėmis karo dienomis prievarta sumobilizuotas estų pasienio apsaugos pulkas (9), kovojęs vokiečių pusėje. Anie vyrai, raudonajam teroro režimui traukiantis, 1941 m. vasarą buvo sumobilizuoti, net prievarta išgabenti į Rusiją. Radę gerą progą, Velikije Luki apylinkėse kapituliuoti, jie tikėjosi galėsią sugrįžti į savo, vokiečių išvaduotą, tėvynę. Tą viltį jiems dalinai ir pavyko įgyvendinti. Grįžę, dauguma jų, savanoriais stojo vėl kovon, šį kartą prieš bolševikus. (Dr. I. Arens, Stockholmas, Švedija).

AUKOJO KARIUI:

$3.50 — Traškevičius P., Toronto, Canada;

Po $3.00 — Dambrauskas P., Chicago, Ill; Janonis F., Brockton, Mass.; Kuzmickas L., Waterbury, Conn.; Reklaitis M., Chicago, Ill.

Po $2.00 — Juodišius Vyt., Stayner, Canada; Sugintas B., Chicago, Ill.; Virpša St., Chicago, Ill.

Po $1.00 — Bobelis K., Elgin, Ill.; Budrys J., New York, N.Y.; Žilėnas K., Cicero, Ill.; Žilys J. Toronto, Canada.

STATEMENT OF OWNERSHIP, MANAGEMENT AND CIRCULATION (Act of October 23, 1962; Section 4369, Title 39, United States Code) 1. Date of filing Sep. 30, 1963; 2. Title of publication KARYS; 3. Frequency of issue Monthly except July and August; 4. Location of known office of publication 916 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N.Y. % Mr. J. Šlepetys, 35-28 90 Street, Jackson Heights 72, N.Y. 6. Names and addresses of publisher, editor, and managing editor: Publisher — Lithuanian Veteran Assoc. RAMOVĖ, 916 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N.Y. Editor — Zigmas Raulinaitis, 916 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N.Y. Managing Editor (same); 7. Owner Lithuanian Veteran Assoc. RAMOVĖ, Address 916 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N.Y.; 8. Known bondholders, mortgagees, and other security holders owning or holding 1 percent or more of total amount of bonds, mortgages or other securities (If there are none, so state) None; 10. This item must be completed for all publications except those which do not carry advertising other than the publisher's own and which are named in sections 132.231, 132.232, and 132.233, postal manual (Sections 4355a, 4355b, and 4356 of Title 39, United States Code). Average No. Copies each issue during preceding 12 months; [In parantheses — single issue nearest to filing date] A. Total No. copies printed 1300 (1300); B. Paid circulation: 1. To term subscribers by mail, carrier delivery or by other means 1010 (1010), 2. Sales through agents, news dealers, or otherwise 129 (129); C. Free distribution by mail, carrier delivery, or by other means 100 (100); D. Total No. of copies distributed 1239 (1239). I certify that the statements made by me above are correct and complete. (Signature of editor, publisher, business manager, or owner) Zigmas Raulinaitis. (POD Form 3526 Aug. 1963)

ECHO VALLEY lietuviška vasarvietė

Atidaryta ištisus metus. Lietuviai savininkai *Elena* ir *Julius GARMAI* visus maloniai kviečia atvykti. Iš anksto kreiptis:

ECHO VALLEY, Echo Lake, Pa. — Telef.: 717 - 424 - 1920.

DŽIAUGSMAS — POILSIS IR RAMYBĖ POCONO KALNUOSE

Kur vakar dienos malonumai — tampa rytdienos maloniais prisiminimais . . .

Puikūs ir patogūs kambariai su televizija, radijo ir voniomis, arba atskiri nameliai. Modernus baras, didelis maudymosi baseinas ir ežerėlis, 20 akrų miško, visokiausias sportas vasarą ir žiemą, šokiai ir geras lietuviškas maistas. . . . . Nuolaidos: organizacijoms, stovykloms, suvažiavimams

HOTEL NIDA CORP.

Visi maloniai kviečiami vasaros poilsiui prie Atlanto į viešbutį "NIDĄ" Asbury Parke, N. J., 7-tos ir Park Ave. kampe, telef. PR 4-7788. Švarūs kambariai, rami vieta, pigus ir skanus maistas.

Viešbučio salė išnuomojama įvairiems pobūviams. Prie viešbučio veikia restoranas ir baras. Patogus susisiekimas traukiniu ir autobusais.

Savininkai:

P. C. MAČIULIAI
Seventh & Park Avenues
Asbury Park, N. J.
Telefonas — PRospect 4-7788

Prenumerata JAV-se ir užsienyje: Metams — $6.00, pusmečiui — $3.00, atsk. nr. — 60¢. Skelbimai pagal susitarimą. Pinigus siųsti šiuo adresu:

L. BILERIS, % KARYS
916 Willoughby Avenue
Brooklyn 21, N.Y., U.S.A.

Keisdami adresą nedelsdami praneškite KARIUI, pažymėdami naująjį ir senąjį adresą.

•

Rankraščiai redakcijoje nesaugomi.

Įvairių autorių straipsniai skelbiami KARYJE nevisada reiškia redakcijos ar leidėjų nuomonę.

KARYS išleidžiamas kiekvieno mėnesio pradžioje. Jam skiriami straipsniai turi pasiekti redakciją dvi savaites prieš išleidimą.